

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Oddělení nederlandistiky

Diplomová práce

Nizozemský jazyk a literatura

Bc. Barbora Šivecová

Analyse van de Nederlandse idiomen met 'geld' en de mate van semantische equivalentie met Tsjechische idiomen

Analýza nizozemských idiomů s komponentem “peníze”, srovnání míry
ekvivalence v češtině

Analysis of the Dutch Idioms Containing the Word “Money” and their Semantic
Similarity with the Czech Idioms

2017

Vedoucí práce: Mgr. Iva Rezková, Ph.D.

Dankbetuiging

Ik wil graag mijn dank betuigen aan dr. Iva Rezková voor haar waardevolle aanmerkingen, adviezen en hulp bij de verwerking van deze masterscriptie.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 18. července 2017

Bc. Barbora Šivecová

Abstrakt

Práce si klade za cíl provést sémantickou analýzu nizozemských idiomů obsahujících komponent „peníze“, rozřídění idiomů do sémantických kategorií a srovnání míry ekvivalence v češtině. Teoretická část popisuje frazeologii obecně a věnuje se i znakům a klasifikaci idiomů. Dále se zaměřuje na teorii kognitivní sémantiky a historii frazeologie obecně, v rámci nederlandistiky i frazeologie české. Praktická část se zabývá charakterizací vytvořeného nizozemského korpusu, sémantickou analýzou nizozemských idiomů a určením míry ekvivalence v češtině. Korpus je sestaven ze 133 nizozemských idiomů obsahujících komponent „peníze“. Výsledky práce ukazují, že idiomy je možné kategorizovat na základě jejich prototypických vlastností nebo konceptů. Koncept, který převažuje nejvíc, jsme nazvali „moc peněz“. Obecně ale můžeme tvrdit, že významy idiomů jsou skutečně různé a nemusí nutně souviset jenom s finanční problematikou. Analýza ekvivalence v češtině ukázala, že největší množství nizozemských idiomů nemá v češtině žádný ekvivalent. Výsledkem práce je také nizozemsko-český frazeologický slovníček.

Klíčová slova:

frazeologie, idiomy, analýza, ekvivalence, peníze, sémantika, nizozemština, čeština, srovnání

Abstract

The thesis aims to conduct a semantic analysis of the Dutch idioms containing the word „money“, categorization of the idioms to semantic categories and comparison of the semantic similarity with the Czech idioms. The theoretical part describes general phraseology and also takes up with the features and the classification of idioms. Moreover, it focuses on the theory of cognitive semantics and the history of phraseology in general, within the Netherlandistics and the Czech phraseology. The practical part takes up with the characterization of the Dutch corpus, the semantic analysis of the Dutch idioms and determining of the semantic similarity in Czech. The corpus consists of 133 Dutch idioms containing the word „money“. The results of the thesis show that the idioms can be categorized on the ground of their prototypical qualities or concepts. The most dominant concept is called “the power of money”. In general, we can assume that the meanings of the idioms are really various and do not have to relate only with financial affairs. The analysis of the semantic similarity with the Czech idioms has shown that the most of the Dutch idioms do not have any Czech equivalent. The result of this thesis is also a Dutch-Czech phraseological dictionary.

Key words:

phraseology, idioms, analysis, semantic similarity, money, semantics, Dutch, Czech, comparison

Inhoud

ALGEMENE INLEIDING	10
1. Onderzoeksobject	10
2. Onderzoeksvraag	12
3. Doel en methode	13
4. Terminologie	14
4.1 Woordgroep	14
4.2 Fraseologisme/fraseem	14
4.3 Idioom	15
4.4 Collocatie	15
4.5 (Vaste) uitdrukking	16
4.6 Vaste verbinding	16
4.7 Dichotomie fraseem en idioom	17
4.8 Typen idiomen	18
4.8.1 Gezegde	19
4.8.2 Zegswijze	19
4.8.3 Spreekwoord	19
4.8.4 Volksspreuk	20
4.8.5 Comparatieve uitdrukking	20
4.8.6 Tweelingformule	21
4.8.7 Dooddoener	21
4.8.8 Idiomatische composita en comparatieve samenstellingen	21

4.8.9 Bijzondere typen van fraseologismen	21
5. Opzet	23
THEORETISCH DEEL	24
6. Theoretisch kader	24
6.1 Fraseologie in het algemeen	24
6.2 Kenmerken van fraseologie	25
6.2.1 Paradigma	27
6.2.2 Syntagma	28
6.2.3 Collocabiliteit	28
6.2.4 Compatibiliteit	29
6.2.5 Vastheid	29
6.2.6 Vaagheid	30
6.2.7 Anomalie	30
6.2.8 Varianten	31
6.3 Classificaties van idiomen	32
6.4 Semantiek	33
6.4.1 Structuralistische semantiek	33
6.4.2 Cognitieve semantiek	34
6.5 Semantische equivalentie	39
7. De stand van het onderzoek	41
7.1 Geschiedenis van fraseologieonderzoek in het algemeen	41
7.2 Fraseologieonderzoek in het kader van de neerlandistiek	42
7.3 Fraseologieonderzoek in Tsjechië	45

7.4 Fraseologieonderzoek naar geld	47
PRAKTISCH DEEL	49
8. Presentatie en beschrijving van de data	49
8.1 Karakteristiek van het samengestelde corpus	49
9. De analyse van het corpus	50
9.1 Analyse van de prototypische concepten	50
9.1.1 Macht van het geld	51
9.1.2 Geld uitgeven	53
9.1.3 Grote hoeveelheid geld	55
9.1.4 Geld incasseren	57
9.1.5 Geldverspilling	58
9.1.6 Gierigheid	59
9.1.7 Negatieve kanten van het geld	59
9.1.8 Relativering van het geld	60
9.1.9 Waarde van het geld	61
9.1.10 Concreet/fysiek geld	62
9.1.11 Duur zijn	63
9.1.12 Varia	64
9.2 Resultaten van de analyse van de prototypische concepten	67
9.3 Conclusies na de analyse van de prototypische concepten	70
9.4 Analyse van de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch	71
9.4.1 Gehele/absolute equivalentie	72
9.4.2 Gedeeltelijke equivalentie	74

9.4.3 Nul-equivalentie	80
9.5 Conclusies na de analyse van de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch	92
10. Algemene conclusies	94
BIBLIOGRAFIE	96
APPENDICES	101
Appendix 1 Lijst van idiomen met 'geld'	101
Appendix 2 Fraseologisch woordenboek: Nederlands-Tsjechisch	106

ALGEMENE INLEIDING

1. Onderzoeksubject

Als twee honden vechten om een been, loopt de derde ermee heen.

Je bent zo sluw als een vos.

Hij is niet op zijn achterhoofd gevallen.

Wij geloven dat er weinig mensen zijn die de bovenvermelde zinnen letterlijk zouden nemen. Spreekwoorden, zegswijzen, gezegden, vergelijkingen en veel andere typen idiomen, die we in het vierde hoofdstuk van deze scriptie gaan definiëren, maken een onscheidbaar deel uit van de dagelijkse menselijke communicatie. Vaak wordt er gezegd dat idiomen het zout van de taal zijn. Sommige daarvan zijn zelfs ouder dan de weg naar Rome. De oudste, die nog vandaag de dag nog gebruikt worden, zijn al in de Bijbel terug te vinden. Mensen zijn zo creatief, dat ze voortdurend nieuwe idiomen creëren, daarom is een verzameling idiomen nooit compleet.

De rol van het figuurlijke taalgebruik is heel belangrijk in het leven van mensen en mag niet onderschat worden. Het gebruik van idiomen weerspiegelt de ontwikkeling van een volk: het taalgevoel, het beeldend vermogen en de fantasie, de zeden en gewoonten, de historie en mate van welvaart. Het komt vaak voor dat een idioom een op levenservaring berustende waarheid, wijsheid of morele sententie uitdrukken. Ze kunnen een pedagogische of normatieve doelstelling hebben maar ook filosofische berusting of een rechtvaardiging tot uitdrukking brengen (Cox, 2007: 838). Mensen gebruiken idiomen graag, omdat ze economisch zijn en een concrete situatie op een korte, maar beeldrijke wijze beschrijven. Op die manier dragen ze bij aan een effectieve communicatie. Het Nederlands is beroemd om zijn talrijke mogelijkheden in het figuurlijke taalgebruik (Van Eeden 2011).

Niet alleen idiomen, maar ook geld speelt in het leven van mensen een grote rol. We hoeven de redenen daarvoor niet te verklaren. Het resultaat daarvan is een groot aantal

idiomen dat het component 'geld' bevatten. De voor u liggende masterscriptie is juist gewijd aan deze idiomen in het Nederlands en deze idiomen worden vergeleken met de Tsjechische equivalenten.

2. Onderzoeksvraag

De vraag waarop deze scriptie een voorlopig antwoord probeert te geven is welke prototypische concepten zitten achter de idiomen die het component 'geld' bevatten en in hoeverre kunnen we over de semantische equivalentie met de Tsjechische idiomen spreken? Met andere woorden – wat drukken de Nederlandse idiomen die het component 'geld' bevatten uit? Beschrijven de idiomen met 'geld' alleen financiën of ook iets anders? En wat is de situatie in het Tsjechisch? In hoeverre is de semantische equivalentie tussen de twee talen aanwezig? Zijn er veel verschillen tussen de idiomen in het Nederlands en in het Tsjechisch? Als dit wel het geval is, in welke opzichten zijn er verschillen tussen de twee talen? Dat zijn de deelvragen waarmee we ons in het kader van de voor u liggende masterscriptie willen bezighouden.

We gaan van twee hypothesen uit. Ten eerste verwachten we dat de meeste idiomen met 'geld' naar spaarzaamheid of zuinigheid zullen verwijzen. De reden voor deze hypothese is de bekende stereotype dat Nederlanders zuinig zijn (De Groot 2004). Ten tweede verwachten wij dat er veel meer idiomen met 'geld' in het Nederlands dan in het Tsjechisch voorkomen. De reden voor deze hypothese is het feit dat het Nederlands heel rijk aan idiomen is (Van Eeden 2011). Om die reden denken wij dat het vrij moeilijk zal zijn om idiomen in het Tsjechisch terug te vinden die precies hetzelfde betekenen als die in het Nederlands. Wanneer er idioom met 'geld' in het Tsjechisch aan te treffen is, is het nog maar de vraag of de betekenis ervan identiek met die van het Nederlandse is.

3. Doel en methode

Het doel van deze scriptie is tweërlei. In eerste instantie willen we naar de betekenissen van de Nederlandse idiomen kijken die het component 'geld' bevatten en vervolgens willen we een overzicht en analyse van de semantische eigenschappen van deze idiomen samenstellen. Ten tweede is de vergelijking van de semantische equivalentie met het Tsjechisch van belang. Aan de hand van de resultaten willen we een Nederlands-Tsjechisch fraseologisch woordenboek van idiomen, die het component 'geld' bevatten, samenstellen. Het woordenboek kan dan als hulpmiddel voor Tsjechische studenten Nederlands dienen. In het kader van dit onderzoek willen wij tevens onze twee hypothesen, die we in het vorige hoofdstuk hebben gesteld, bevestigen of ontkrachten.

Wat de methode betreft, lijkt het corpusonderzoek de beste mogelijkheid te zijn. Vanwege het feit dat het om het onderzoek extra muros gaat, is dit soort onderzoeksmethode praktischer dan het veldonderzoek. Het door ons samengestelde corpus van 133 idiomen bekijken we vanuit het perspectief van de cognitieve semantiek die we als theoretisch uitgangspunt voor deze scriptie hebben gekozen. Op basis van deze theorie classificeren we idiomen tot verschillende semantische categorieën. Dus, niet de vorm, maar de betekenis van idiomen speelt een doorslaggevende rol bij het uitvoeren van dit onderzoek. Ook bij het bestuderen van de semantische equivalentie met Tsjechische idiomen kijken we of de betekenissen van de vergeleken idiomen dezelfde zijn of niet.

Bij het samenstellen van het corpus verzamelden wij uitsluitend dergelijke idiomen die het component 'geld' bevatten, ook al was het oorspronkelijke idee om alle idiomen te bestuderen, die iets met financiën te maken hebben. Vanwege de begrensde omvang van deze scriptie laten we idiomen, die andere componenten inhouden, buiten beschouwing. Het gaat, bijvoorbeeld, om de idiomen met: 'walletje', 'winst', 'armoede', 'betaler', 'cent', 'duit', 'gewin' (of 'winst'), 'sparen', 'zuinig' (of 'zuinigheid'), 'rekening', 'fluit' (of 'fluitje'), 'goedkoop', 'frank', 'rekenen', 'munt', 'beurs' (of 'beursje'), 'betalen', 'penning', 'gelden', en nog veel andere

4. Terminologie

Eén van de moeilijkste aspecten van fraseologie is de terminologie die zeer uiteenlopend is en die vaak door elkaar gebruikt wordt. Om onduidelijkheden te voorkomen leggen wij de basisterminologie van fraseologie nog vóór het theoretisch deel uit. In het Nederlands komen deze begrippen het vaakst voor: woordgroep, fraseologisme/fraseem, idioom, collocatie, (vaste) uitdrukking, vaste verbinding, frase.¹

4.1 Woordgroep

Zowel in het Nederlands als in het Duits wordt het begrip woordgroep ook ter aanduiding van een idioom gebruikt. Daaronder verstaat Wissemann een woordgroep die als een eenheid in het lexicon wordt opgenomen (1961: 225-258). Een dergelijke woordgroep dient dan ook aan twee voorwaarden te voldoen: hij dient een vaststaand geheel te vormen en ook als geheel van betekenis te worden aangeleerd en begrepen. Voorts dient hij in de taalgemeenschap als gebruikelijk te worden ervaren (Verstraten, 1992: 19).

4.2 Fraseologisme/fraseem

Fraseologisme is misschien wel de meest voorkomende term in de Duitstalige literatuur. Burger et al. noemen de volgende kenmerken als basis waarvan men een fraseologisme zou kunnen definiëren: de reproduceerbaarheid (waarmee men tevens de vastheid bedoelt) en de idiomaticiteit van de semantische structuur (1982: 1). Voor Fleischer zijn de karakteristieke kenmerken: idiomaticiteit, stabiliteit, lexicalisering en reproduceerbaarheid (1982: 34 e.v.). In het Nederlands wordt veel vaker fraseologisme dan fraseem gebruikt. Fraseem wordt vaker in het Tsjechisch gebruikt.

¹ Op frase komen wij nog terug in het 'Theoretisch kader'.

4.3 Idioom

Idioom is een term die vooral in de Engelstalige literatuur wordt gebruikt.

[...] calling any expression in which at least one constituent is polysemous, and in which a selection of a subsense is determined by the verbal context a phraseological unit. A phraseological unit that involves at least two polysemous constituents, and in which there is a reciprocal contextual selection of subsenses, will be called idiom. (Weinreich, 1969: 226)

Bij Weinreich geldt een vaste verbinding dus pas als idioom, indien er sprake is van ambiguïteit. Chafe onderscheidt vier belangrijke eigenschappen van idiomen: “their anomalous meanings, their transformational deficiencies, the illformedness of some of them, and the greater text frequency of well-formed idioms relative to their literal counterparts.” (Chafe, 1968:112)

4.4 Collocatie

Binnen de fraseologie wordt het begrip collocatie gebruikt voor zwak idiomatische vaste verbindingen (Burger 1998). In de corpus- en computerlinguïstiek wordt collocatie meestal op statistische wijze gedefinieerd: een collocatie is een combinatie van twee of meer woorden waarvan het samentreffen hoger is dan wat op basis van het toeval verwacht zou worden (Hoey 1991). Verstraten definieert collocatie als een woordgroep die niet speciaal gekenmerkt wordt door idiomaticiteit, maar waarvan we in ieder geval moeten zeggen dat die woorden nu eenmaal zo bij elkaar horen (1992: 22). Het gaat namelijk om de woordgroepen zoals bijvoorbeeld: *interesse tonen, een record breken, pijn lijden*, enz. De definitie van een collocatie is echter heel vaag. Volgens Colson is collocatie in de brede opvatting een overkoepelende term die meer met het algemene begrip vaste verbinding correspondeert (2012: 145).

4.5 (Vaste) uitdrukking

Uitdrukking of vaste uitdrukking wordt in het *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* gedefinieerd als “een vaste idiomatische verbinding van woorden, met een figuurlijke of metonymische betekenis, bijvoorbeeld 'iemand van haver tot gort kennen.’” In de praktijk wordt het begrip uitdrukking als een soort algemeen, overkoepelend begrip gebruikt voor alle vaste verbindingen met een figuurlijke betekenis.

4.6 Vaste verbinding

Zowel Verstraten (1992) als Kowalska-Szubert (1996) gebruiken in hun proefschriften de term vaste verbinding. De definitie luidt volgens Verstraten als volgt: “Een vaste verbinding is een combinatie van minimaal twee lexicale elementen (woorden), die als gefixeerd geldt” (1992: 12). Colson zegt dat een vaste verbinding aan de volgende criteria beantwoordt (2012: 144):

- Polylexicaliteit: een constructie van minstens twee woorden.
- Gefixeerdheid: de elementen waaruit de vaste verbinding bestaat, kunnen niet door andere worden vervangen. Op deze criteria bestaan er twee uitzonderingen: variatie en modificatie. In de meeste talen bestaan er (vaak regionale) varianten.² Modificatie is ook heel frequent als men een bepaald effect in het taalgebruik wil bereiken.

Deze twee kenmerken zijn voldoende om over fraseologie in de brede zin te kunnen spreken. In onze scriptie hebben we het echter over fraseologie in de stricte zin en daarom moeten we nog een derde criterium toevoegen, namelijk:

- Idiomaticiteit: de betekenis is figuurlijk, niet-compositioneel of ondoorzichtig. Dat betekent dat het niet rechtstreeks af te leiden is uit de betekenissen van de samenstellende delen.

² Variatie zal nog besproken worden in een aparte paragraaf in het 'Theoretisch kader', hoofdstuk 6.2.8.

Verstraten voegt nog ééneigenschap van de vaste verbindingen toe, maar die is niet verplicht:

- Gemotiveerdheid: een verbinding noemen we gemotiveerd als we een relatie kunnen leggen tussen de niet-compositionele betekenis van een verbinding en de letterlijke betekenis van diezelfde verbinding. Het begrip 'doorzichtigheid' hangt hier nauw mee samen: als we een verbinding doorzien, betekent het dat we ook de motivatie van de verbinding begrijpen.

Verstraten verstaat onder fraseologisme, idioom en vaste verbinding hetzelfde: “Meestal zegt men ongeveer dat een fraseologisme of idioom een vaste verbinding is, die bestaat uit minimaal twee woorden (waarvan er al dan niet minstens één een open klassewoord dient te zijn) waarvan de betekenis niet kan worden opgemaakt uit de combinatie van de betekenissen van de samenstellende delen.”(Verstraten, 1992: 22)

4.7 Dichotomie fraseemen idioom

Het verschil tussen de termen fraseem (of fraseologisme) en idioom is volgens Čermák (2007) afhankelijk van het perspectief van waaruit naar de frasemen of idiomen wordt gekeken. Als we een combinatie formeel analyseren en naar de formele kenmerken kijken, gaat het om een fraseem. Als we een combinatie semantisch analyseren en naar de semantische kenmerken kijken, gaat het om een idioom (Čermák, 2007: 31).

Om praktische redenen noemt Čermák vaak alle eenheden frasemen. Onder fraseem of idioom verstaat hij een functionele en semantische eenheid die synchroon niet deelbaar is en die niet per concrete componenten geanalyseerd kan worden.

Fraseem of idioom kan niet door één anomale eigenschap (formele, semantische of collocatieve) begrensd worden. Volgens Čermák geldt zelfs de breedste opvatting niet voor alle typen frasemen: “vaste en reproduceerbare verbinding van elementen (met name woorden), waarvan de betekenis (helemaal of gedeeltelijk) niet af te leiden is van de betekenissen van de componenten.” (2007: 31, eigenvertaling)

Volgens Čermák is het niet mogelijk om in één definitie alle typische eigenschappen van fraseem en idioom weer te geven. De verbeterde definitie volgens Čermák zou dan moeten zijn:

Idioom en fraseem is een unieke verbinding van minimaal twee elementen, waarvan één (of geen) niet op dezelfde manier in een andere verbinding (of meer verbindingen) fungeert, of eventueel komt alleen in één of een paar uitdrukkingen voor. (Čermák, 2007: 32, eigen vertaling)

Als de definitie nog algemener wordt, is het:

Fraseem en idioom is zo'n vast en niet-modelsyntagma van elementen, waarvan ten minste één ten opzichte van een ander element het lid is van een extreem begrensd en afgesloten paradigma (formeel en meestal ook semantisch). (Čermák, 2007: 32, eigen vertaling)³

In onze scriptie gebruiken we de begrippen idioomen fraseologisme als synoniemen, ook al is er volgens Čermák een verschil in het perspectief. Termen zoals vaste verbinding en vaste uitdrukking beschouwen wij als synoniemen die aan de criteria van polylexicaliteit en gefixeerdheid moeten voldoen, maar die niet per se idiomatisch hoeven te zijn. Idiomen en fraseologismen moeten naar onze opvatting aan alle drie de criteria voldoen.

4.8 Typen idiomen

Er bestaan ook verschillende concrete typen idiomen die hoofdzakelijk op basis van hun structuur tot bepaalde categorieën gerangschikt worden. In onze scriptie hebben wij verschillende typen idiomen verzameld die we in het praktisch deel niet tot de volgende categorieën gaan rangschikken. De volgende terminologie dient alleen ter beschrijving van

³ Termen paradigma en syntagma zullen nog in het 'Theoretisch kader' uitgelegd worden.

concrete typen idiomen en ook ter illustratie van hoe rijk en gecompliceerd de terminologie op het gebied van fraseologie is.

4.8.1 Gezegde

Een gezegde is een vaste verbinding van woorden met een figuurlijke betekenis, die geen werkwoord bevat en dus op zichzelf nooit een zin vormt. Bijvoorbeeld: *met hart en ziel, een open deur* (Van Gestel, 1963: 219).

4.8.2 Zegswijze

Een zegswijze kan een zin vormen. Het onderwerp en het werkwoord kunnen aangepast worden (in tegenstelling tot spreekwoorden). Een zegswijze is bijvoorbeeld: *het loopt de spuigaten uit*, of in 'aangepaste' vorm: *het lawaai liep de spuigaten uit* (Van Gestel, 1963: 217).

4.8.3 Spreekwoord

Kenmerkend voor een spreekwoord is de onveranderlijkheid van de formulering en de woordkeus. Een spreekwoord heeft altijd de vorm van een mededelingszin met de persoonsvorm in de tegenwoordige tijd (als er een persoonsvorm aanwezig is). Het is een uitspraak met een algemene levenswijsheid, een bevestiging van de orde der dingen: zo gaat het nu eenmaal in de wereld. Voorbeelden van spreekwoorden zijn: *na regen komt zonneschijn* of *oost west, thuis best* (Van Gestel, 1963: 215).

4.8.4 Volksspreuk

Volksspreuk of weerspreuk is een concreet type gezegde of een spreekwoord dat betrekking op het weer heeft. Weerspreuken worden tot levenswijsheden gerekend en zijn niet wetenschappelijk bewezen. Heel vaak zijn dat voorspellingen van het weer. Bijvoorbeeld: *als het dondert in mei, zit er dikwijls hagel bij*.

4.8.5 Comparatieve uitdrukking

Comparatieve uitdrukking of een vergelijking wordt in de Nederlandse structurele classificatie niet apart onderscheiden, maar is wel een heel productieve categorie. Vergelijking is een vorm van metaforiek waarbij het beeld en het verbeelde beide worden genoemd. De vergelijking kent verschillende vormen:

a) asyndetische vergelijking: het beeld en het verbeelde staan zonder enig verbindingswoord naast elkaar: *o Christus, begraven kristaal...*(Van Bork, 2002: 79).

b) vergelijking-met-als: het beeld en het verbeelde worden met elkaar geconfronteerd door middel van voegwoorden als 'als', 'zoals' of 'gelijk', bijvoorbeeld: *als doods-hoofden stekend op hoge staken* (Van Bork, 2002: 1035).

c) vergelijking-met-van: het beeld en het verbeelde worden met elkaar geconfronteerd door middel van het voorzetsel 'van': *hij is een boom van een vent* (Van Bork, 2002: 1035).

d) homerische vergelijking: voor en door Homerus veelvuldig toegepaste vergelijking-met-als die op een of meer, vaak zelfstandige eenheden geworden, onderdelen is uitgewerkt: *toen werd de zee wel als een groot zwaar man van vroeger eeuw en kleding, rijker dan nu in dit land zijn...*(Van Bork, 2002: 425).

4.8.6 Tweelingformule

Tweelingformule of een binominale collocatie of een fraseologisch woordpaar is een ander bijzonder structuurtype van idiomen. Burger definieert tweelingformules als: “twee verschillende woorden van gelijke woordklasse of twee identieke woorden die verbonden zijn door een conjunctie of een prepositie tot een vaste verbinding.” (1982:37) Bijvoorbeeld: *kort en krachtig, vallen en opstaan, dag en nacht*.

4.8.7 Dooddoener

Dooddoeners zijn uitspraken met weinig inhoud die toch het gesprek verstoren. Een dooddoener is een type gezegde dat niets bewijst. Bijvoorbeeld: *als onze kat een koe was, dan molk ik ze achter de stoof*. Of: *Waarom? Daarom!*

4.8.8 Idiomatische composita en comparatieve samenstellingen

In het Nederlands hebben ook sommige samenstellingen een idiomatisch karakter. Čermák noemt zulke samenstellingen idiomatische composita. In het Nederlands worden ze ook exocentrische samenstellingen genoemd. Bijvoorbeeld: *een lafbek, een grapjas*. Er bestaan ook comparatieve samenstellingen die een gelijke functie als vergelijkingen hebben, bijvoorbeeld: *ijskoud, stapelgek, peperduur*.

4.8.9 Bijzondere typen van fraseologismen

Sommige andere bronnen (Čermák 2007, Van Bork 2002) duiden ook andere bijzondere typen van fraseologismen aan. Die termen worden in fraseologie echter minder vaak gebruikt dan de bovengenoemde. Het gaat bijvoorbeeld om:

a) cliché: een vorm van beeldspraak die zo vaak is gebruikt dat men deze als afgesleten metafoor of metoniem ervaart: *de open zee*.

b) citaat: exacte formulering van iemands mening of beoordeling die door middel van een citaat iets veralgemeent of actualiseert – meestal gaat het om een bekende persoon, bijvoorbeeld: *het leven is als een doos chocolade, je weet nooit wat je zal krijgen*.

c) gevleugelde woorden: iets tussen een spreekwoord en een citaat: *to be or not to be*.

d) aporisme: een korte, heldere, puntige zin in proza, kenmerkend is originaliteit van gedachte en uitwerking en een verrassend effect, bijvoorbeeld: *hetgeen er geweest is, hetzelfde zal er zijn, en hetgeen er gedaan is, hetzelfde zal er gedaan worden; zodat er niets nieuws is onder de zon*.

e) motto: heeft een overtuigende functie en een typisch ad hoc karakter, is van het actuele tijdperk afhankelijk en vooral met politiek verbonden, maar toch overleeft als een vaste uitdrukking: *liberté, égalité, fraternité*.

f) limerick: een grappig gedicht dat uit vijf versen bestaat.

g) wellerisme: bestaat uit drie delen en eindigt met een grappige paradox.

h) haiku: gedicht uit 17 syllabes (Van Bork, 2002: 403).

i) formules: worden dagelijks bij het contact tussen mensen gebruikt. Het gaat bijvoorbeeld om rituelen die in specifieke situaties uitgevoerd worden (bijvoorbeeld tijdens een begrafenis: *rust in vrede*), scheldwoorden, bij het bedanken of wensen (bijvoorbeeld: *van harte gefeliciteerd*) of gewoon bij het groeten.

5. Opzet

De scriptie bestaat uit twee delen. Het eerste deel is theoretisch. In hoofdstuk 6.1 en 6.2 houden wij ons bezig met fraseologie in het algemeen en de kenmerken van de fraseologie. In hoofdstuk 6.3 classificeren wij idiomen op verschillende manieren. Hoofdstukken 6.4 en 6.5 gaan in op semantiek en de semantische equivalentie. In hoofdstuk 7.1 beschrijven we kort de geschiedenis van fraseologieonderzoek in het algemeen. In 7.2 gaan we in op het fraseologieonderzoek in het kader van de neerlandistiek. In 7.3 geven we een klein overzicht van het fraseologieonderzoek in Tsjechië en in 7.4 houden wij ons bezig met het fraseologieonderzoek naar geld.

Het tweede deel van de scriptie is praktisch gericht. In hoofdstuk 8.1 presenteren wij ons corpus. Daarna volgen de eigenlijke analyses. In hoofdstuk 9.1 analyseren wij de prototypische concepten van idiomen met 'geld'. In hoofdstuk 9.2 presenteren wij de resultaten van deze analyse en in 9.3 trekken wij de conclusie. In hoofdstuk 9.4 houden wij ons bezig met de analyse van de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch. In 9.5 eindigen wij ons onderzoek met de conclusie van deze analyse.

Na het praktische deel trekken wij nog algemene conclusies. Aan het einde vermelden wij nog de bibliografie en appendices. Appendices bestaan uit ons corpus van 133 idiomen en uit door ons samengesteld fraseologisch woordenboek van Nederlandse idiomen met hun Tsjechische vertalingen.

THEORETISCH DEEL

6. Theoretisch kader

6.1 Fraseologie in het algemeen

Fraseologie, de studie van vaste verbindingen, is een relatief nieuw vak. Het is een algemeen erkend, onafhankelijk vak dat in het kader van linguïstiek veel beoefend wordt.⁴ Er bestaan verschillende naslagwerken (bijvoorbeeld Burger, Dobrovol'skij, Kühn & Norrick 2007, Granger & Meunier 2008) en fraseologische onderzoeken. Zogenaamde fraseografie vergaart en beschrijft 'de fraseologische kant' van de taal.

Er bestaat zelfs een Europese gemeenschap voor fraseologie, EUROPHRAS, die in 1999 ontstaan is en die een belangrijke bijdrage aan het fraseologieonderzoek levert. EUROPHRAS (Europäische Gesellschaft für Phraseologie) organiseert elke twee jaar colloquia waaraan meer dan 300 onderzoekers uit alle Europese landen deelnemen. In 2010 werd er een internationaal tijdschrift van formaat over fraseologie opgericht: *Yearbook of Phraseology* (Mouton de Gruyter), met voornamelijk Engelstalige bijdragen.

Ook binnen de algemene taalkundige aanpakken komen de woordcombinaties (dus, niet afzonderlijke woorden) centraal te staan. Corpuslinguïstiek baseert zich bijvoorbeeld op het *idiom principle* (het idiomatische principe, Sinclair 1991) dat stelt dat ongeveer de helft van alle teksten uit vaste verbindingen in brede zin bestaat.

Hüning (2007) wijst erop dat de constructiegrammatica (Goldberg 1995; Croft 2001) goed bij de fraseologie aansluit. Voor Thomasello en de constructiegrammatica spelen de kant-en-klare formules van de taal de rol van drijvende kracht bij het opbouwen van de grammatica en bij het taalleerproces. Gries voegt bij de constructiegrammatica nog cognitieve taalkunde toe en zegt dat ook in de cognitieve taalkunde fraseologie een rol speelt (2008: 12).

⁴ Hier komen wij nog in de 'Stand van het onderzoek' op terug.

Een van de grondbeginselen van de fraseologische stroming is dat taal grotendeels op structuren berust die door het gebruik en de cultuur van een bepaalde taalgemeenschap gefixeerd zijn. Cultuur speelt een sleutelrol bij het ontstaan van idiomen (Colson 2012).

Fraseologie bestudeert en beschrijft fraseologismen op allerlei niveaus. Meestal worden er idiomen bestudeerd die uit meerdere woorden bestaan. Čermák (2007: 24) definieert idiomen als de meest belangrijke stereotypen in de taal:

een stereotype in de taal is een lexicale combinatie die in de tekst staat als een klare, relatief frequente, vaste en bekende eenheid, niet te genereren en niet productief is. Stereotype in de taal duidt vaak een specifieke situatie of gedrag aan en vergemakkelijkt, versnelt en automatiseert het ontstaan van een tekst. Zulke stereotypen worden vaak gebruikt in vaktalen, bijvoorbeeld in administratieve teksten. (Čermák, 2007: 24, eigen vertaling)

Het is belangrijk om te beseffen dat fraseologie geen frasen bestudeert. Frase is een vaste uitdrukking die semantisch 'leeg' is, als het begrip subjectief en niet te definiëren is (Čermák, 2007: 25).

6.2 Kenmerken van fraseologie

Gries zegt dat er tenminste zes parameters van fraseologie zijn. In zijn artikel legt hij de nadruk op de frequentie van het gebruik van idiomen:

“I believe a rigorous definition of co-occurrence phenomena in general, and phraseology in particular, needs to take a stand regarding at least the following six parameters:

- a) the nature of the elements involved in a phraseologism;
- b) the number of elements involved in a phraseologism;
- c) the number of times an expression must be observed before it counts as a phraseologism;
- d) the permissible distance between the elements involved in a phraseologism;

- e) the degree of lexical and syntactic flexibility of the elements involved;
- f) the role that semantic unity and semantic non-compositionality/non-predictability play in the definition.” (Gries, 2008: 4)

Zoals wij kunnen zien, onderscheidt Gries meer parameters dan Verstraten of Colson.⁵ Onder het eerste criterium verstaan wij een voorwaarde voor het type component dat deel van een idioom kan uitmaken. Maar het idioom kan trouwens verschillende componenten bevatten. Het is afhankelijk van de compatibiliteit en de collocabiliteit van de componenten die door Čermák worden besproken.⁶ Onder het tweede criterium verstaan wij de voorwaarde dat het idioom uit meer woorden moet bestaan. Het derde criterium schrijft voor dat om over een idioom te kunnen spreken, het tenminste twee keer moet optreden. Onder het vierde criterium verstaan wij het feit dat idiomen niet onderbroken kunnen worden. Het vijfde criterium handelt over de mogelijke flexibiliteit van de componenten van de idiomen. Het laatste criterium betekent dat elk idioom als een semantische eenheid moet worden opgevat.

Wij beschouwen de drie criteria van Colson (polylexicaliteit, gefixeerdheid en idiomaticiteit) als overzichtelijker, maar ook de parameters van Gries brengen iets nieuws met zich mee. Hiermee bedoelen wij bijvoorbeeld het derde criterium. Het laatste criterium van Gries beschouwen wij als het belangrijkste. Ook al bespreekt Colson het criterium van idiomaticiteit, hij zegt niet expliciet dat elk idioom als een semantische eenheid moet worden geïnterpreteerd en dat het eigenlijk de voorwaarde is om over fraseologie te kunnen spreken. Om die reden beschouwen wij de bovengenoemde parameters van de fraseologie van Gries als een waardevolle aanvulling.

Idiomen hebben meerdere functies, maar vaak worden er de volgende drie hoofdfuncties onderscheiden:

1. de esthetische functie – veel van idiomen zijn grappig of maken een bepaalde taaluiting aantrekkelijker,

⁵ Zie hoofdstuk 4.6.

⁶ Hier komen wij nog op terug in hoofdstukken 6.2.3 en 6.2.4.

2. de economische functie – idiomen zijn heel economisch in de zin dat als er een idioom wordt gebruikt, er geen uitgebreide beschrijvingen nodig zijn – alles wordt met behulp van het idioom uitgedrukt,

3. de evaluatieve functie – fraseologie heeft veel mogelijkheden om iets met behulp van een idioom te beoordelen.

Structuur van de idiomen kan niet intern en objectief geanalyseerd worden vanwege de anomalieën die zo kenmerkend voor idiomen zijn. Daarom wordt met de structuur van idiomen de externe opbouw bedoeld. Bepaalde componenten van een idioom kunnen dan met soortgelijke vormen in het dagelijkse taalgebruik vergeleken worden.

Binnen idiomen zijn volgende kenmerken te vinden: elementen en hun aard, variaties in volgorde, vastheid, het aantal elementen en de functie van elementen. Zoals al aangeduid, zijn deze componenten vaak anomaal.⁷ Omdat idiomen vooral als woordcombinaties gezien moeten worden, zijn volgens Čermák ook begrippen zoals paradigmatic, syntagmatic, collocability en compatibility met betrekking tot fraseologie van doorslaggevend belang. In de volgende paragrafen definiëren wij deze begrippen die tevens tot de kenmerken van fraseologie behoren.

6.2.1 Paradigma

Elk woord, lexeem, morfeem (enzovoorts) behoort tot één paradigma (of meer). Een virtueel paradigma is een klasse van equivalente elementen die met elkaar door de betekenis en de abstracte functie met elkaar verbonden zijn. Het heeft een bepaalde plaats in de hiërarchie. Een virtueel paradigma kan intuïtief waargenomen worden en op dat soort paradigma worden de meeste semantische classificaties van lexemen gebouwd. Collocatief paradigma is zo'n klasse van elementen waarmee een element uit een ander paradigma gecombineerd kan worden. Intuïtief kunnen mensen zich zo'n paradigma meteen niet herinneren. Hoe langer is het paradigma, hoe moeilijker het is (Čermák, 2007: 27).

⁷ Hier komen wij nog op terug.

6.2.2 Syntagma

John Sinclair spreekt over het doorslaggevende belang van syntagmatiek met betrekking tot fraseologie:

Secondly, phraseology, in sharp contrast to most grammars, prioritizes syntagmatic patterns over paradigmatic ones. Most grammars are paradigmatic, in that they see textual items as the realization of choices; all the alternatives are rejected, but because they are set out as alternatives in the grammar, their absence defines the one chosen precisely. 'Positive' means 'not negative', and 'negative' means 'not positive', and that is that. Syntagmatic patterns do not depend on possible alternatives; they are, to begin with, phrasal combinations on the surface of the text. In analysis they do not easily group themselves into neat small systems but form sets of related phrases, often large and sprawling. They make meaning by their combinations, by inclusion rather than exclusion. (Sinclair, 2008: XVI)

Syntagma is een combinatie van minimaal twee heterogene elementen die meestal uit twee verschillende virtuele paradigma's voortkomen. Het syntagma is bepaald door de betekenissen, maar ook door de soorten elementen. De meeste van de syntagma's zijn niet vast, maar wel altijd in de vorm van een tekst aan te treffen. Alleen sommige syntagma's – vooral fraseologismen, zijn vast.

6.2.3 Collocabiliteit

Collocabiliteit is het vermogen van elk taalelement om met andere talige elementen gecombineerd te kunnen worden. In het algemeen gaat het om de individuele, formele en semantische mogelijke combinaties die uit één of meerdere collocatieve paradigma's bestaan. Collocabiliteit en valentie zijn de hoofdcomponenten van syntagmatiek van elk taalelement. Als een individuele collocabiliteit gerealiseerd wordt, ontstaat de concrete collocatie. In de regel wordt collocabiliteit bepaald door de betekenissen van de woorden. Collocabiliteit is

niet onbegrensd, omdat geen lexeem met alle lexemen gecombineerd kan worden. Compatibiliteit is hierbij van belang. Over collocabiliteit wordt alleen op het woordniveau gesproken. Collocabiliteit is afhankelijk van het virtuele paradigma van het woord en zijn positie in de abstracte hiërarchie van het systeem.

Monocollocabiliteit is een begrensde collocabiliteit waarbij een lexicale vorm met een paar of alleen met één bepaalde lexicale vorm gecombineerd kan worden. Deze specifieke vorm zorgt er dan voor dat de monocollocatieve vorm niet uit de taal verdwijnt, want in taal bestaat niets wat totaal geïsoleerd is.

6.2.4 Compatibiliteit

Compatibiliteit is bij collocaties heel belangrijk en ze berust op de aanwezigheid van een gemeenschappelijk semantisch kenmerk die aan te treffen is in de beide delen van de gecombineerde woorden. Als er zo'n kenmerk aanwezig is, dan zijn de woorden compatibel en is het mogelijk om die woorden te combineren.

In het gewone taalgebruik zijn de mogelijke woordcombinaties afhankelijk van de compatibiliteit, maar bij idiomen zit het anders. Tussen deze componenten kan er ook incompatibiliteit zijn en toch worden die woorden gecombineerd. Daarom zijn idiomen een soort van anomalie in de taal. Incompatibiliteit is een semantisch-syntagmatische relatie tussen twee elkaar uitsluitende lexemen of andere semantische elementen. Bij idiomen is incompatibiliteit niet alleen mogelijk, maar komt ook zeer vaak voor.

6.2.5 Vastheid

Vastheid van de combinaties zorgt ervoor dat de combinaties regelmatig en herhaald kunnen worden gebruikt. Elk idioom is een vaste eenheid die syntactisch niet deelbaar is en die een vaste volgorde van componenten heeft. Veranderingen zijn bijna onmogelijk. In vergelijking met een andere taal zijn veel idiomen niet te vertalen, dat wil zeggen dat ze geen

equivalent in een andere taal hebben. Čermák zegt dat de theorie over de onmogelijkheid om de idiomen te vertalen zo relatief is, dat ze in het algemeen bijna waardeloos is.

6.2.6 Vaagheid

Vaagheid is een van de essentiële eigenschappen van idiomen. Daarmee bedoelen we dat de betekenissen van idoom kunnen veranderen wanneer er van een andere context sprake is. Soms is het ook moeilijk om de grenzen van fraseologie te bepalen vanwege het feit dat fraseologie zich zo snel ontwikkelt en ook omdat het nog steeds een relatief nieuwe wetenschappelijke discipline is.

6.2.7 Anomalie

Volgens Čermák is anomalie één van de belangrijkste kenmerken van fraseologie. Hij zegt dat traditionele manieren (bijvoorbeeld syntactische of semantische) vaak niet genoeg zijn om idiomen of vaste verbindingen juist te kunnen analyseren. Bij idiomen gelden de traditionele semantische of pragmatische regels soms niet, zo bijzonder zijn ze. Vooral vanuit semantische standpunt zijn idiomen heel interessant. Verschijnselen binnen fraseologie zijn bepaald door de betekenissen van de eenheden en de betekenis van één zelfstandige eenheid kan heel anders in een idoom zijn. Gedeelten hebben, dus, een andere betekenis dan het geheel, wat de reden is om idiomen anomaal te noemen.

En wat zijn de andere aspecten? Čermák zegt dat de anomalie bij idiomen altijd aanwezig is. Terwijl bij andere woorden de combinaties oneindig zijn (dus er kunnen altijd nieuwe combinaties ontstaan), zijn afwijkende fraseologische combinaties altijd uniek en begrensd. Een ander anomaal kenmerk van fraseologismen is dat het bij sommige componenten moeilijk is om de woordsoort of de betekenis te bepalen (2007: 30).

Het meest typische anomale kenmerk van idiomen is dat er geen verplaatsing van de paradigma's door andere paradigma's mogelijk is. Sommige fraseologische componenten zijn

zo uniek dat ze geen andere analoge functie in de gewone taal hebben.⁸ Bij sommige bestaat er ook geen lemma.

Anomalie van idiomen is heel zichtbaar bij grammaticale veranderingen. Bijvoorbeeld, sommige idiomen kunnen niet gebruikt worden in een vraag, imperatief of in de eerste persoon enkelvoud of meervoud.

De aanwezigheid van de anomalie is bepalend voor de mate van idiomatisering of fraseologisering. Als een combinatie geen anomalie heeft, is dat geen fraseologisme. Hoe meer anomaal een fraseologisme is, hoe idiomatischer het is.

6.2.8 Varianten

In fraseologie komt variatie of variëteit heel vaak voor. Dat betekent dat er heel veel alternatieve varianten mogelijk zijn die uit andere verschillende componenten bestaan, maar die dezelfde betekenis hebben. De reden waarom er zoveel varianten bestaan is dat er steeds nieuwe idiomen ontstaan, meestal in de gesproken taal.

“Variant is een kleine formele of semantische modificatie van een fraseologisme, die niet zijn functie of de betekenis ervan verandert.” (Čermák, 2007: 40, eigen vertaling)

Varianten kunnen lexicale, morfologische, syntactische of fonologische verschijnselen zijn. Ze kunnen ook op het syntagmatische of paradigmatische niveau optreden.

Invariant is een neutrale en de meest frequente vorm die het meest geschikt bij het beoordelen van andere varianten dient. In het Tsjechisch is het bijvoorbeeld infinitief, nominatief of positief.

⁸ Hiermee bedoelen wij de taal die aan semantische en grammatische regels voldoet.

6.3 Classificaties van idiomen

Er zijn verschillende manieren om fraseologismen te classificeren. Om een idioom nader te bepalen worden de volgende aspecten onderzocht: formeel, semantisch en collocatief of functioneel aspect.

Čermák stelt de volgende classificatie voor als de meest algeme classificatie van idiomen (2007: 43). Hierbij gaat om de externe vorm:

1. lexicaal fraseologisme/idioom (één lexeem),
2. collocatie of collocatief fraseologisme/idioom (vaste vebinding van twee woorden),
3. propositioneel fraseologisme/idioom (een zin),
4. polypropositioneel fraseologisme/idioom met één subject – 'monosubject',
5. polypropositioneel fraseologisme/idioom met een 'intersubject'.

Verstraten stelt de volgende classificatie voor (1992: 48-56). Deze classificatie is op de syntactische eigenschappen van idiomen gebaseerd:

- nominale verbindingen,
- verbale verbindingen,
- prepositionele verbindingen,
- adverbiale en adjectivische verbindingen,
- volledige zinnen,
- opvallende structuurtypen.

Andere manieren om idiomen en frasemen te classificeren zijn de volgende:

- stilistische analyse,
- semiotische analyse,
- diachrone en etymologische analyse,
- semantische analyse,
- formeel-structurele analyse.

In onze scriptie concentreren wij ons op de semantische analyse van de gekozen idiomen, omdat wij fraseologismen vooral als semantische eenheden en verschijnselen opvatten. Wij geloven dat juist de semantische analyse van idiomen het meest daarover kan zeggen en daarom beschouwen wij deze manier als de beste om fraseologismen te beschrijven.

6.4 Semantiek

In de volgende hoofdstukken stellen wij de theorie van de structuralistische en de cognitieve semantiek voor. Daarna houden wij ons bezig met de semantische equivalentie.

6.4.1 Structuralistische semantiek

Cognitieve semantiek, die we als de theoretische aanpak voor deze scriptie hebben gekozen, is een reactie op een vroegere semantische stroming, namelijk op de structuralistische semantiek. Daarom bespreken wij eerst deze aanpak. De structuralistische semantiek gaat ervan uit dat er iets in het woord is dat vast is, namelijk een essentie of de conceptuele betekenis. Daarop ligt een variabele 'laag' met associatieve betekenissen die kunnen veranderen. Het is afhankelijk van de specifieke associatieve betekenis. Leech (1976) onderscheidt zes soorten associatieve betekenissen, namelijk connotatieve, collocatieve, thematische, affectieve, gereflecteerde en stilistische betekenissen. Associatieve betekenissen variëren op basis van verschillende connotaties (connotatieve betekenissen), in collocaties (collocatieve betekenissen), door de manier waarop de boodschap wordt gepresenteerd qua volgorde en nadruk of accent (thematische betekenis), door associatie met een andere betekenis van hetzelfde woord – bijvoorbeeld in poëzie (gereflecteerde betekenis) of onder de invloed van de sociale omstandigheden van taalgebruik (stilistische betekenis). Het model van Leech (1976) gaat ervan uit dat woorden in ieder geval noodzakelijke elementen of permanente kenmerken bevatten (bijvoorbeeld om een man te zijn, is het noodzakelijk dat het kenmerk 'mannelijk' aanwezig is).

In zijn uitvoerige inleiding tot de fraseologie sluit zich Čermák (2007) ook aan bij de structuralistische semantiek. Op dezelfde wijze onderscheidt hij bij idiomen de conceptuele en de associatieve betekenis, die hij overigens pragmatische betekenis noemt. In het kader van de pragmatische betekenis spreekt Čermák over expressieve, symbolische en evaluatieve componenten (2007: 38). Het verschil tussen de conceptuele en pragmatische betekenis is dat het bij de pragmatische betekenis moeilijker is om een concreet semantisch kenmerk te bepalen. De pragmatische componenten van de betekenis beïnvloeden ook de afhankelijkheid van het idioom op de context. De afhankelijkheid is groter dan bij andere benamingen.

- Expressief component: is gebaseerd op een interne afwijking of een contrast van een vorm of betekenis tegenover de basisvorm of betekenis, wat een anormale relatie is. Ook extern gebruik van een idioom in een tekst is expressief.
- Symbolisch component: dat betekent dat dat één idioom een fundamentele of conceptuele betekenis heeft, maar ook een symbolische. Om die reden kan het in verschillende contexten gebruikt worden.
- Evaluatief component: hangt met het cognitieve component samen en heeft het nauwste verband met de pragmatische functie van het idioom. Het bemiddelt het standpunt van de sprekende persoon op de schaal goed-slecht.

Zoals al aangeduid, is de structuralistische semantiek gebaseerd op noodzakelijke en voldoende eigenschappen (bijvoorbeeld om een man te zijn is het voldoende het kenmerk 'mannelijk' te hebben). Het probleem is dat het buitengewoon moeilijk is om voor woorden eigenschappen te vinden die zowel noodzakelijk als voldoende zijn. Het is ook moeilijk om woorden te vinden die alleen noodzakelijk of alleen voldoende zijn. Deze feiten waren tevens de redenen om de structuralistische semantiek te verlaten en door middel van cognitieve semantiek een stap verder in de studie van de semantiek te zetten.

6.4.2 Cognitieve semantiek

Wij hebben al vermeld dat de cognitieve semantiek een reactie op of tegen de structuralistische semantiek en het essentialisme is. De theorie van de cognitieve semantiek is

in de jaren 70 ontstaan, aanvankelijk op het gebied van de psychologie, later is ze ook aan de behoeften van linguïstisch onderzoek aangepast. Zij is tot nu toe het enige theoretische kader waarbinnen de linguïstische en de buitenlinguïstische kennis van elkaar worden gescheiden (Kowalska-Szubert, 1996: 62). Onderzoeken van E. Rosch (1973, 1975a, 1975b, 1978) – die aanvankelijk voor psychologisch onderzoek bedoeld waren, Lakoff & Johnson (1980) en Lakoff (1982, 1987) laten zien dat de prototypentheorie ook voor linguïstische benaderingen bij uitstek van toepassing is. Voor het Nederlands zijn dat Geeraerts en Moerdijk die ervan uitgaan dat de cognitieve semantiek de kennis van een taal en de encyclopedische wereldkennis als eng met elkaar verbonden beschouwt. Moerdijk beschrijft de uitgangspunten van de cognitieve semantiek als volgt:

Zij is een reactie op het structuralisme, aangezien de autonomie van het taalsysteem wordt opgegeven. Men beschouwt de organisatie van de talige kennis als een onderdeel van de ruimere organisatie van de talige kennis als een onderdeel van de ruimere organisatie van onze kennis in het algemeen. De betekenis van het woord wordt niet meer geacht te bestaan uit een set van noodzakelijke en voldoende, zuiver-semantische kenmerken, duidelijk te begrenzen. Betekenis wordt gezien als een conceptuele categorie, met een flexibele, prototypische structuur en vage grenzen. Ook daarbinnen wordt uiteraard de scheiding tussen semantische en encyclopedische kenmerken opgeheven. Het taalgebruik, waarnaar men zich wendt, berust evenzeer op wereldkennis van de taalgebruiker als op zijn semantische kennis, zo die al af te zonderen zou zijn. (Moerdijk, 1989: 128)

Langacker gebruikt het woord 'grammatica' in plaats van 'semantiek'. Hij noemt het, dus, 'cognitieve grammatica' en beschouwt taal als integraal deel van de menselijke cognitieve capaciteit:

An account of linguistic structure should therefore articulate with what is known about cognitive processing in general [...]. Even if the blueprints for language are wired genetically into the human organism, their elaboration into a fully specified linguistic system during language acquisition, and their implementation in everyday language use, are clearly

dependent on experiential factors and inextricably bound up with psychological phenomena that are not specifically linguistic in character. (Langacker, 1987: 12-13)

Langacker maakt geen enkel verschil tussen syntaxis en semantiek en ook niet tussen linguïstische en extra-linguïstische kennis. Zijn benadering van taal is puur cognitief. In de cognitieve linguïstiek heeft onderzoek uitgewezen (net als in de cognitieve psychologie) dat onze kennis van concepten georganiseerd is rond de beste voorbeelden of prototypes. Cognitieve semantiek gaat niet uit van vaste conceptuele betekenissen, maar wel van prototypische betekenissen, wat de beste voorbeelden van bepaalde categorieën zijn. Bijvoorbeeld een prototypische vogel kan een mus, een roodborstje of een mees zijn, het hangt van de specifieke cultuur af en waaraan wij als eerste denken als iemand over een vogel spreekt.

De natuurlijke categorieën waarover we hier spreken zijn intern gestructureerd en niet scherp van elkaar af te grenzen. Rosch geeft hiervan de volgende omschrijving:

By internal structure the following is meant: categories are composed of a “core meaning” which consists of the “clearest cases” (best examples) of the category, “surrounded” by other category members of decreasing similarity to that core meaning. (Rosch, 1973: 112)

De leden van iedere categorie zijn dus gecentreerd rondom een kern, het prototype. Het begrip 'prototype' wordt op de volgende wijze gedefinieerd:

The basic hypothesis was that members of a category come to be viewed as prototypical of the category as a whole in proportion to the extent to which they bear a family resemblance to other members of the category. Conversely, items viewed as prototypical of one category will be those with least family resemblance to or membership in other categories. (Rosch & Mervis, 1975: 575)

De consequentie van deze opvatting is dat het prototype de meeste kenmerken met de andere leden van dezelfde categorie en de minste met die van andere categorieën heeft. Vanuit het meest centrale deel van de categorie, het prototype, worden de leden van de categorie steeds minder representatief naarmate men de periferie van de categorie benadert. Dus, niet alle leden van een categorie zijn equivalent. Eén entiteit kan in meer of mindere mate ook tot één categorie of tot meerdere categorieën behoren. Leden van eenzelfde categorie vertonen 'familiegelijkenis', d.w.z. ieder lid van de categorie heeft minimaal één kenmerk gemeen met minimaal één ander lid van de categorie. Het is ook mogelijk dat leden van één categorie niet direct aan het prototypische geval verbonden zijn, maar via weer andere leden. Samengevat, de prototypentheorie gaat uit van flexibele categorieën, met vage grenzen, gecentreerd rondom een prototype. Het prototype is tevens het meest representatieve lid en fungeert als referentiepunt: mogelijke nieuwe leden van de categorie worden eraan afgemeten.

Binnen de cognitieve semantiek hebben we te maken met een lexicale ruimte voorgesteld als een netwerk van semantische categorieën. Ieder van deze conceptuele betekenis categorieën is opgebouwd uit een prototype omgeven door minder prototypische gevallen, waarbij er op alle mogelijke manieren relaties kunnen bestaan tussen leden van categorieën onderling en tussen leden van verschillende categorieën. Volgens Verstraten is het voorbeeld van 'groente' een goed voorbeeld van een conceptuele categorie met een prototypische kern (of centrum). Het prototypische schema van het concept 'groente' kan dan als volgt voorgesteld worden (Verstraten, 1992: 37).

tomaat, komkommer, paprika		ui
		prei
	kool, andijvie, spruitjes	spinazie
sla	bonen	
aardappel	knollen	

In de tabel hierboven worden kool, andijvie en spruitjes als prototypisch centrum weergegeven van de categorie 'groente'. Verstraten zelf beschouwt met name de groene bladgroenten als prototypisch. Of dat wel zo in de Nederlandse taalgemeenschap is, zou nog nader onderzocht moeten worden. Wij zelf beschouwen vooral tomaat, komkommer en paprika als prototypisch, ook al is strict genomen tomaat geen groente, maar fruit. Hoewel door de wijze waarop we tomaten consumeren, vatten we tomaat op als groente. In Frankrijk beschouwt men bijvoorbeeld gebakken aardappelen als groente. Voor een Fransman zal aardappel dan waarschijnlijk niet aan de periferie van de categorie 'groente' bevinden. Deze tabel is slechts een voorbeeld van hoe een categorie gestructureerd kan zijn en hoe prototypische centra per cultuur of zelfs per subcultuurgroep kunnen verschuiven.

Volgens Langacker is cognitieve semantiek voordeliger dan bijvoorbeeld generatieve grammatica ten opzichte van de beschrijving van idiomen: “figurative language is generally ignored in current theories [...]. Yet it would be hard to find anything more pervasive and fundamental in language [...]” (Langacker, 1987: 1)

Ook Verstraten (1992) zegt dat binnen een dergelijk netwerk idiomen vertegenwoordigd zijn als tamelijk rigide syntagmatische eenheden, die tot één bepaalde categorie behoren. Ieder idioom was van oorsprong geen willekeurige opeenvolging van woorden en betekenissen, maar is ontstaan als een vrije verbinding. Als we naar idiomen kijken, dan zien we dat we veelal met meerdere categorieën van betekenissen tegelijk te doen hebben. Enerzijds hebben de afzonderlijke constituenten ieder hun betekenis categorieën, anderzijds behoort de betekenis van het idioom als geheel tot een (soms) geheel andere categorie.

Kowalska-Szubert noemt drie hoofdkenmerken van de cognitieve semantiek die tevens de redenen zijn waarom ze juist dit theoretisch kader voor haar onderzoek gekozen heeft:

1. Het menselijke brein beschikt slechts over beperkte mogelijkheden. De ervaring toont dat de mens nieuwe informatie aan zijn al verworven wereldkennis toetst en aan de hand van de reeds bestaande gelijkenissen tussen de nieuwe en bekende objecten of emoties het nog niet benoemde aan het vertrouwde relateert.

2. Het menselijke denkvermogen is geen chaotische verzameling van verworven informatie. De mens denkt met behulp van algoritmen, d.w.z. al onze wereldkennis is rond bepaalde prototypische structuren geordend en gerangschikt.
3. Het cognitieve denk- en taalsysteem beschikt over een grote flexibiliteit. Indien er behoefte ontstaat om een nieuw object te benoemen, wordt vaak de naam van een reeds bestaande eenheid aan het nieuwe verschijnsel geleend aan de hand van de vastgestelde gelijkenissen, zonder dat men er een nieuwe term voor hoeft te bedenken. (Kowalska-Szubert, 1996: 62-63)

Ook Verstraten is van mening dat geen van de traditionele opvattingen van taal geschikt is om dienst te doen als kader voor het fraseologische onderzoek. Zowel Verstraten als wij zelf beschouwen figuurlijk taalgebruik vooral als een (lexicaal) semantisch verschijnsel. Om bovengenoemde redenen lijkt de cognitieve semantiek als uitgangspunt voor ons onderzoek het beste te zijn.

6.5 Semantische equivalentie

Semantische equivalentie is een heel belangrijke term in onze scriptie omdat wij niet alleen Nederlandse idiomen willen bestuderen, maar deze ook met Tsjechische idiomen willen vergelijken. Equivalentie in de contrastieve fraseologie beschrijft de relatie tussen twee talen. Ebnetter definieert equivalentie als volgt: “wanneer twee vormen of keten, die tot twee verschillende talen behoren, in hun respectieve systemen een gelijke waarde hebben.” (1976: 219)

Over het algemeen worden drie basistypes van equivalentie onderscheiden en in het kader van contrastief fraseologieonderzoek het meest gebruikt:

1. gehele/absolute equivalentie,
2. gedeeltelijke equivalentie,
3. nul-equivalentie.

Er bestaan verschillende modellen voor equivalentie van idiomen, bijvoorbeeld modellen van: Koller (1974), Földes (1985), Wojtak (1987) en Ginsburg (1987), Kempcke (1989), Hessky (1987), Kromann (1987), Rajchšejn (1982) of Van Overbeke (2001). De gehele equivalentie komt niet zo vaak voor en betekent equivalentie op allerlei niveaus. Földes (1997) spreekt over het niveau van syntaxis, lexicon en fraseologische betekenis. Simpel gezegd, de idiomen bestaan in beide talen uit dezelfde lexicale eenheden, hebben dezelfde syntactische structuur en dezelfde fraseologische of idiomatische betekenis.

Gedeeltelijke equivalentie betekent dat er in de tweede taal waarnaar wij kijken (in ons geval in het Tsjechisch) een equivalent is, maar uit andere componenten bestaat. Nul-equivalentie betekent dat er geen equivalent in de tweede taal bestaat. Het model van Kempcke (1989) is van de bovengenoemde modellen heel meest simpel en overzichtelijk, daarom hebben wij juist dit model voor ons onderzoek gekozen. Hij onderscheidt ook de zogenaamde valse vrienden en gebruikt twee criteria – namelijk structuur en betekenis voor zijn model. Hij onderscheidt:

1. equivalentie van betekenis en structuur,
2. equivalentie van betekenis met verschil in structuur,
3. equivalentie van structuur met verschil in betekenis (valse vrienden),
4. nul-equivalentie.

Om praktische redenen en omdat we een zo helder mogelijke classificering mogelijk nastreven, zullen wij in deze scriptie equivalentie van betekenis met het verschil in structuur en equivalentie van structuur met het verschil in betekenis als gedeeltelijke equivalentie beschouwen.

7. Stand van het onderzoek

7.1 Geschiedenis van fraseologieonderzoek in het algemeen

Fraseologie is een relatief nieuwe vak en het is afgeleid van de lexicologie. Vanaf de tweede helft van de jaren veertig is het een apart gebied binnen de taalwetenschap. Russische linguïsten (bijvoorbeeld Viktor Vinogradov) zijn de grondleggers daarvan. Maar ook zij hebben zich op een Zwitserse taalwetenschapper, namelijk Charles Bally, gebaseerd. Hij heeft vaste verbindingen als eerste expliciet vanuit een taalwetenschappelijke invalshoek behandeld. In het begin van fraseologisch onderzoek was het belangrijk om fraseologie als een aparte taalwetenschap af te bakenen.

Nadat de Russische linguïsten de grondslag voor fraseologie hadden gelegd, kwam er een opkomende interesse voor fraseologie. Dat kwam ook doordat er veel aandacht aan het lexicon in het algemeen besteed werd. Vanwege de politieke omstandigheden en doordat het makkelijker was om wetenschappelijk contact met de Sovjet-Unie te hebben, sloten vanaf de jaren zeventig vooral Midden- en Oost-Europese taalwetenschappers (bijvoorbeeld Černyševa 1984, Čermák 1988 en de Duitse linguïsten uit de toenmalige DDR, bijvoorbeeld Fleischer 1982 en Wissemann 1961) zich aan bij de nieuwe onderzoeksrichting. Uit het West-Europese Duitse taalgebied was er bijvoorbeeld Harald Burger. Samen met Harald Jaksche heeft hij in 1973 *Idiomatik des Deutschen* uitgegeven (Zichler 2016).

Burger, Buhofer en Sialm hielden zich als eersten gedetailleerder bezig met dit terrein. In 1982 is *Handbuch der Phraseologie* uitgegeven. De wetenschappelijke dialoog over het fraseologisch onderzoek werd in Europa verder ook door het oprichten van de Europese Vereniging voor Fraseologie, EUROPHRAS in 1999 bevorderd.

In de Verenigde Staten was de situatie anders. Daar was niet zoveel interesse voor fraseologie. Pas vanaf de jaren tachtig kreeg de fraseologie in Amerika nieuwe impulsen. De Amerikaanse linguïsten (en in hun traditie ook enkele Italiaanse en Nederlandstalige wetenschappers) onderzochten de vaste verbindingen vooral vanuit het 'cognitief-psychologische' perspectief. Deze interesse kwam onafhankelijk van de ontwikkelingen in de

Europese 'traditionele' (met andere woorden: 'linguïstische') fraseologie op (Dobrovol'skij 1997).

De Amerikaanse en de Europese fraseologie hebben zich apart ontwikkeld. Het verschil tussen de twee richtingen is dat de traditionele fraseologie zich richt op: de begripsomschrijving, de afbakening van de te onderzoeken taalverschijnselen, de ontwikkeling van idioomtypologieën, het onderzoek naar fraseologische variatie en op een geschikte beschrijving van de semantiek van de vaste verbindingen.

In de cognitieve benadering van fraseologismen staan volgens Dobrovol'skij de mentale processen centraal (1997: 10). Het accent ligt op de volgende vragen: op welke wijze worden vaste verbindingen in het mentale lexicon gerepresenteerd? Welke soort kennis wordt bij de productie en receptie geactiveerd? Hoe worden fraseologismen mentaal verwerkt? Volgens Dobrovol'skij kunnen de twee richtingen met elkaar samenwerken.

7.2 Fraseologieonderzoek in het kader van de neerlandistiek

Al sinds de 15de eeuw bestaat er interesse voor fraseologie in de Lage Landen. De eerste Nederlandse spreekwoordenverzameling, de zogenaamde *Proverbia Communia* (Deventer circa 1480), een verzameling van ruim 800 in Nederland bekende spreekwoorden met hun Latijnse vertaling (Jente 1947), speelde een belangrijke rol binnen de Europese schriftelijke traditie. Als eerste grote verzameling wordt echter *Adagia* (1500) van Desiderius Erasmus beschouwd. In de 19e eeuw kwam er *Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal* (1858-1870) van P.J. Harrebomée dat al 42 500 spreekwoorden bevat. In 1943 zijn er *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden* van F.A. Stoett uitgegeven. Van de hedendaagse fraseologische woordenboeken zijn bijvoorbeeld deze woordenboeken van belang:

- *Prisma Spreekwoordenboek verklaard*,
- *Van Dale Spreekwoordenboek*,
- *Van Dale Idioomwoordenboek*,
- *Van Dale Uitdrukkingen*,

- *Van Dale Groot spreekwoordenboek*,
- *Van Dale Groot uitdrukkingenwoordenboek*,
- *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels*.

Toch ontbrak er, zoals in andere landen, een fraseologische wetenschappelijke discipline. Vanaf de jaren 1950 vindt men enkele studies op het fraseologische gebied, maar die zijn vanuit het syntactische perspectief benaderd. Met name zijn het studies van: Paardekoper (1956), Van Es (1966), Kooij (1975) en Dik/Kooij (1975):

Zulke verbindingen zijn uiterlijk of formeel wel naar het gangbare patroon te herkennen, maar semantisch zijn ze zo gefixeerd, dat de gewone syntactische analyse weinig zin heeft; enkele elementen zijn zelfs moeilijk met de normaal bruikbare termen te benoemen; (...). (Van Es, 1966: 125)

Syntactisch (...) vormen deze zinnen een probleem omdat de mogelijkheid transformaties toe te passen vaak beperkt is. (Kooij, 1975: 85)

Van Gestel (1963) heeft als eerste een poging gedaan om terminologische kwesties te behandelen en de begrippen spreekwoord, zegswijze, uitdrukking en gezegde te definiëren. Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig begon er een opbloei van fraseologie in het kader van de neerlandistiek. Bijvoorbeeld de publicaties van:

- Van Sterkenburg (1987, 1991a),
- Verstraeten (1988, 1992),
- Geeraerts/Bakema (1993),
- Everaert (1993a, 1993b, 2003),
- Van der Wouden (1994),
- Van Jaarsveld (1998).

Ook in de neerlandistiek extra muros begon de Nederlandse fraseologie een doorslaggevende rol te spelen. Het eerste monografische werk over de Nederlandse vaste verbindingen is namelijk niet in Nederland, maar in Polen ontstaan:

- Klimaszewska (1990a, andere studies: 1985, 1987, 1989, 1990b, 1991, 1994a, 1994b, 1997, 2000, 2003).

Verder moeten wij nog vermelden de studies van:

- Kowalska-Szubert (1994a, 1994b, 1995, 1996, 1999) uit Polen,
- Mollay (1990, 1992, 2002) uit Hongarije,
- Albert Balázs (2000, 2002a, 2002b) uit Hongarije,
- Piirainen (1999, 2001, 2003) uit Duitsland.

De belangstelling voor de Nederlandse fraseologie extra muros heeft met zich het contrastieve aspect met zich meegebracht. In het kader van de contrastieve fraseologie zijn er studies van:

- Klimaszewska (1994b) die de Nederlands-Afrikaanse fraseologie onderzocht,
- Van Overbeke (2001) die de Nederlands-Franse fraseologie onderzocht,
- Colson (2008, 2012) die de Nederlands-Franse fraseologie onderzocht,
- Mollay (1989, 1999, 2000) die de Nederlands-Hongaarse fraseologie onderzocht,
- Frackiewicz (1987) die de Nederlands-Poolse fraseologie onderzocht,
- Krajcarz (2005) die de Nederlands-Poolse fraseologie onderzocht,
- Predota (1987, 1991) die de Nederlands-Poolse fraseologie onderzocht,
- Dobrovol'skij (1992b) die de Nederlands-Russische fraseologie onderzocht,
- Błachut (1999) die de Nederlands-Duitse fraseologie onderzocht,
- Jarosińska (1991) die de Nederlands-Duitse fraseologie onderzocht,
- Piirainen (1995, 1996, 1997) die de Nederlands-Duitse fraseologie onderzocht.

Er waren zelfs onderzoeken uitgevoerd waarin meerdere talen vergeleken werden, bijvoorbeeld:

- Nederlands-Duits-Afrikaans (Klimaszewska 1997a),
- Nederlands-Tsjechisch-Duits (Málková 2003),
- Nederlands-Duits-Engels (Dobrovol'skij 1988),
- Nederlands-Duits-Chinees-Fins (Dobrovol'skij/Piirainen 1997).

Wat het fraseologisch onderzoek binnen de neerlandistiek (zowel intra als extra muros) betreft, ligt het accent vanaf de jaren negentig vooral op lexicaal-semantische studies (Feyaerts, 2007: 647). Op het terrein van de toegepaste fraseologie zijn binnen de neerlandistiek vooral twee gebieden te noemen: fraseografie en taaldidactiek. De toegepaste fraseologie heeft altijd praktische doelen: in de Nederlandse fraseologie gaat het dan meer bepaald om vaste verbindingen in woordenboeken te beschrijven of vaste verbindingen te laten leren. De impulsen gaan dus altijd van de praktische kant en niet van de theorie uit (Dobrovol'skij, 1992a: 30).

7.3 Fraseologieonderzoek in Tsjechië

Ook in Tsjechië was er al vroeg interesse voor fraseologie. De oudste verzameling van Tsjechische spreekwoorden (*Sbírka přísloví českých*) van Smil Flaška komt uit de eerste helft van de 15e eeuw. De eerste zelfstandige studies beginnen pas aan het begin van de 19e eeuw te ontstaan. Bijvoorbeeld:

- *Versuch einer böhmischen Phraseologie* (1821-22) van J.M. Sychra,
- *Česká fraseologie* (1862) van J. Šach,
- *Česká fraseologie* (1864) van F. Šebek,
- *Moudrosloví národu slovanského ve příslovích* (1852) van F.L. Čelakovský.

Lidová rčení (1947) van J. Zaorálek is tot vandaag de dag een waardevolle verzameling. Tegenwoordig is in Tsjechië een omvangrijk fraseologisch woordenboek waaraan van 1983 tot 2007 gewerkt werd van doorslaggevend belang, namelijk het vijfdelige *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (2009) van František Čermák dat uit de volgende delen bestaat: *Přirovnání*, *Výrazy neslovesné*, *Výrazy slovesné*, *Výrazy větné* en *Onomaziologický slovník*.

František Čermák is één van de belangrijkste Tsjechische linguïsten die zich met fraseologie bezighouden en die het fundament voor zowel de Tsjechische als voor de fraseologie in het algemeen hebben gelegd. Hij is niet alleen de auteur van het bovengenoemde woordenboek en ook van het enige grotere *Woordenboek Nederlands-Tsjechisch* (2005) dat bestaat, maar hij is tevens de auteur van verschillende omvangrijke fraseologische studies, bijvoorbeeld:

- *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (2007),
- *Kolokace* (2006),
- *Syntagmatika a paradigmatica českého slova* (2005),
- *Idiomatika a frazeologie češtiny* (1982).

Een andere belangrijke neerlandica die zich met fraseologie bezighoudt is Zdenka Hrnčířová. Zij was de scriptiebegeleidster van veel fraseologische scripties die aan de Karelsuniversiteit ontstaan zijn en waarop ook deze scriptie wil aansluiten. Het gaat namelijk om de volgende scripties:

- *Nederlandse samengestelde adjectieven met versterkende betekenis zonder equivalenten in het Tsjechisch* van Eliška Chábová (2015, bachelorscriptie),
- *De vergelijking van de Nederlandse en Tsjechische fraseologische eenheden met een lichaamsdeelelement, gericht naar "hand"* van Daniela Vervloet (2014, bachelorscriptie),
- *Pieter Bruegel: Nederlandse spreekwoorden. Analyse van de afgebeelde fraseologismen en hun Tsjechische equivalenten* van Petra Hübnerová (2010, masterscriptie),

- *Deminutiva v některých typech nizozemských frazeologických obrátů* van Klára Řezníčková (2010, masterscriptie),
- *Tweelingformules in het Nederlands* van Markéta Borůvková (2007, masterscriptie),
- *Equivalentie van fraseologismen met kat of/en hond in het Tsjechisch en het Nederlands* van Kristýna Buršíková (2007, masterscriptie),
- *Analýza frazeologických jednotek s komponenten “voda”, míra ekvivalence v nizozemštině a češtině* van Pavla Štěchová (2007, masterscriptie),
- *Ekvivalence nizozemských somatických frazeologických jednotek a jejich českých protějšků* van Lucie Leinweberová (2004, masterscriptie),
- *Nederlandse vergelijkingen: een structurele en semantische analyse van concreet materiaal* van Jana Řepková (2002, masterscriptie).

7.4 Fraseologieonderzoek naar geld

Naar ons weten bestaat er geen onderzoek naar idiomen met 'geld', wat tevens de reden is om dit onderzoek uit te voeren. Wat wel bestaat, is een omvangrijke verzameling van zulke idiomen van taalhistoricus Ewoud Sanders, die het boek *Voor een dubbeltje op de eerste rang* (2001) heeft geschreven.

Het gaat om een verzameling van ruim dertienhonderd spreekwoorden en zegswijzen over Nederlands geld uit de afgelopen zeshonderd jaar. De zegswijzen zijn verdeeld over vijfenveertig rubrieken. Zo staan de idiomen die met armoede, rijkdom of gierigheid te maken hebben overzichtelijk bij elkaar, net als de idiomen met 'cent', 'daalder', 'dubbeltje', 'duit', 'gulden', 'kwartje', 'oordje', 'penning' en 'stuiver'. Waar het nodig is, is de betekenis toegelicht en wordt er iets verteld over de herkomst. Er is ook een lijst opgenomen van ruim tweehonderd volksnamen voor Nederlandse munten en 'biljetten', zoals 'geeltje', 'heitje', 'joetje', 'piek' en 'rooie rug'.

Zoals gezegd, is de verzameling heel omvangrijk hoewel de auteur zegt dat geen verzameling of woordenboek compleet is. Toch is het interessant om deze verzameling te vergelijken met het aantal idiomen met 'geld' dat opgenomen is in het *Idioomwoordenboek: verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden* uit 2004. Het bovengenoemde woordenboek zegt dat het woord 'geld' met het aantal van 45 idiomen pas het zevende van de

meest frequente woorden in de Nederlandse idiomen is (De Groot, 2004: X). Ook al is de verzameling van Ewoud Sanders zeer waardevolle bijdrage aan het fraseologieonderzoek, zijn de idiomen daarin zijn niet op de manier geanalyseerd, die in een masterscriptie wenselijk is. Op die manier kan deze scriptie iets nieuws in het fraseologieonderzoek naar 'geld' opleveren.

PRAKTISCH DEEL

8. Presentatie en beschrijving van de data

8.1 Karakterisiek van het samengestelde corpus

Het door ons samengestelde corpus bevat 133 idiomen die het component 'geld' bevatten. De idiomen zijn afkomstig uit vier Nederlandse fraseologische woordenboeken, namelijk uit:

- *Groot spreekwoordenboek* (2011),
- *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels* (1994),
- *Idioomwoordenboek: verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden* (2004),
- *Van Dale Groot spreekwoordenboek* (2007).

Typen idiomen hebben tijdens het verzamelen van het corpus geen rol gespeeld.⁹ Dat wil zeggen dat wij niet alleen spreekwoorden of zegswijzen hebben samengesteld, maar alle typen idiomen waarin het component 'geld' aanwezig was.

Bij sommige idiomen horen ook varianten, die we zowel in de lijst van onderzochte idiomen als in het Nederlands-Tsjechische woordenboek in de appendices vermelden. Het is ook belangrijk te vermelden dat er hoogstwaarschijnlijk nog meer idiomen met 'geld' bestaan, die we in onze scriptie niet behandelen. Zoals we weten, ontstaan er voortdurend nieuwe idiomen en het is daarom onmogelijk om een complete verzameling samen te stellen.

⁹ Zie hoofdstuk 4.8.

9. De analyse van het corpus

9.1 Analyse van de prototypische concepten

Bij het uitvoeren van de analyse van prototypische concepten hebben wij de volgende vragen gesteld:

1. Welke concepten zitten achter de idiomen?
2. Waarnaar verwijzen ze?
3. Wat wil het idioom in eerste instantie zeggen?

We gingen van de figuurlijke betekenis van de idiomen uit. Na bij elk idioom deze vragen beantwoord te hebben, creëerden wij een lijst van prototypische concepten. Bij het aanmaken van de conceptenlijst probeerden wij het concept altijd zo concreet mogelijk te beschrijven. Dat wil zeggen dat wij bij elk prototypisch concept zo weinig mogelijk sleutelwoorden gebruikten. De concepten zijn concreet, dus ze verwijzen naar de figuurlijke betekenis van het idioom die we bij de uitleg in de fraseologische woordenboeken kunnen vinden. Elk idioom wordt tot één bepaalde categorie of onder een prototypisch concept gerangschikt.

We zijn ons ervan bewust dat sommige idiomen eventueel tot meerdere categorieën zouden kunnen behoren, maar toch probeerden wij altijd één primaire eigenschap aan één idioom te geven. Alle idiomen zijn alfabetisch gerangschikt en genummerd. Om onduidelijkheden te voorkomen, leggen wij bij elk concept uit wat we daaronder verstaan. Indien er onder één concept een groter aantal idiomen valt en indien het mogelijk is, worden ze nog in kleinere semantische ondercategorieën verdeeld. Welke prototypische concepten er voorkomen, benoemen we in de volgende hoofdstukken, 9.1.1 – 9.1.12.

9.1.1 Macht van het geld

De rangschikking rond dit concept hebben we op basis van deze vragen uitgevoerd: Wat kan je met geld doen? Welk vermogen heeft geld? Welke mogelijkheden heeft men met geld? Het concept hebben wij de 'macht van het geld' genoemd, omdat de idiomen vooral naar de macht of de kracht van het geld verwijzen. Tot dit prototypische concept kunnen we de meeste idiomen (21,8%) rekenen, namelijk negenentwintig uit 133 bestudeerde idiomen.

Omdat deze categorie het grootst qua omvang is, hebben wij ze tot drie kleinere ondercategorieën onderverdeeld:

1. De grootste ondercategorie is 'vermogen van het geld' of de aanvulling van de zin: “Geld kan...”:

Geld kan in deze gevallen: *huizen bouwen* (idioom nummer 5), *wonderen doen* (6), je kan ermee *iets kopen* (7), *de mond van iemand toebinden* (of iemand tot zwijgen dwingen, 32), *de wereld regeren* (49), *arbeid verzoeten* (56), *recht breken* (59), *veel gaten stoppen* (98), *de boter kopen* (alles kopen, 100), *vuil dekken* (106) en *de duivel laten dansen* (116). Geld *vermag alles* (55), *maakt recht wat krom is* (72, 73) en is de reden om met de gemoedelijkheid op te houden (11). Met geld kan men verder *terecht komen* dan met recht. Geld wordt ook op hetzelfde niveau als 'goede woorden' gesteld – in de zin dat je alles met geld en goede woorden kan bereiken of overal thuis zijn (94, 95, 96, 97, 114, 115). Als we nog gedetailleerder naar deze idiomen kijken, zien we dat het vermogen van het geld in meerdere gevallen is om iets, wat niet aan bepaalde regels voldoet, beter te maken.

2. De tweede ondercategorie is 'geld als voorwaarde voor iets':

Twee keer is het geld de voorwaarde voor *liefde* in de zin dat als men geld heeft, is het gemakkelijk om liefde van iemand te winnen (10, 67). Geld is tevens de voorwaarde voor *waar* (24), *geweld* (120) en “*Zwitsers*” (iets waarvoor men moet betalen, 25). De idiomen van deze ondercategorie zouden eventueel ook onder 'het vermogen van het geld' kunnen vallen, maar er is toch een bepaalde voorwaarde op te voeren, wat niet het geval bij de idiomen van

de eerste ondercategorie is. Om die reden hebben wij deze idiomen in de aparte ondercategorie geordend.

3. De derde ondercategorie is de aanvulling van de zin: “Geld is...”:

In deze gevallen gaat het om de benamingen die voor het geld gebruikt worden of beter gezegd iets waarmee geld vergeleken wordt. Geld is, bijvoorbeeld, *de sleutel die op alle sloten past* (41), *de bruid waarom gedanst wordt* (76) en *het beste geloof* (60).

De idiomen die naar de macht van het geld verwijzen, zijn:

5) Als je geld hebt kun je huizen bouwen. Heb je het niet dan moet je stenen sjouwen.

6) Als je geld hebt, doe je wonderen. Heb je het niet, dan is het donderen.

7) Als ‘t (geld) op is, is ’t kopen gedaan.

10) Ben je schelm of ben je dief – heb je geld ik heb je lief.

11) Bij geldzaken houdt alle gemoedelijkheid op.

24) Geen geld, geen waar.

25) Geen geld, geen Zwitsers.

32) Geld bindt de mond toe.

41) Geld is een sleutel die op alle sloten past.

49) Geld regeert de wereld./Het geld regeert de wereld.

55) Geld vermag alles.

56) Geld verzoet de arbeid.

59) Geld, geweld en gunst, breken recht, zegel en kunst.

60) Gereed geld is het beste geloof.

- 67) Heb je geld, dan heb ik liefde.
- 72) Het geld dat plat is.
- 73) Het geld dat stom is maakt recht wat krom is.
- 76) Het geld is de bruid waarom gedanst wordt.
- 94) Met een handvol geld komt men verder dan met een zak recht.
- 95) Met geld en goede woorden iets gedaan krijgen.
- 96) Met geld en goede woorden kan men overal terecht.
- 97) Met geld in de zak is men overal thuis.
- 98) Met geld kan men veel gaten stoppen.
- 100) Met het geld koopt men de boter.
- 106) Schoon geld kan veel vuil dekken.
- 114) Voor geld en goede woorden is alles te koop.
- 115) Voor geld en goede woorden komt men overal terecht.
- 116) Voor geld kan men de duivel laten dansen.
- 120) Wie geld heeft, heeft het geweld.

9.1.2 Geld uitgeven

Onder deze categorie vallen vijftien diverse idiomen (11,28%), die wij tot de volgende ondercategorieën rangschikken:

1. 'Snel (en gemakkelijk) uitgeven' van het geld:

Bijvoorbeeld het idioom nummer 35 is een algemene uitspraak die betekent dat het geld spoediger uitgegeven dan verdiend wordt, dus het *heeft vleugels* (35). Idiomen 70, 71 en

74 zijn heel vergelijkbaar. Hierbij gaat het niet om algemene uitspraken, maar wel om idiomen die in de concrete situaties en voor een concrete persoon gebruikt worden. In deze gevallen beschrijft het de persoon die geen probleem met het uitgeven van het geld heeft. Idioom nummer 124 verwijst naar iemand die arm is, maar toch geen probleem heeft om het geld uit te geven. Idioom nummer 127 heeft een vergelijkbare strekking. In *zijn geld niet laten beschimmelen* (125) gaat het niet meer om de armoede, maar alleen om het snel uitgeven van geld. Uit veertien idiomen van het prototypische concept 'geld uitgeven' behoren zeven tot de ondercategorie 'snel (en gemakkelijk) uitgeven'.

2. 'Geld aan iets (specifieks) besteden':

Daartoe behoren twee idiomen, namelijk *geld in iets pompen* (38) en *goed geld naar kwaad geld gooien* (61). Idioom 38 is algemeen, we weten niet waaraan men het geld besteedt, maar bij 61 weten we dat men het geld in een hopeloze onderneming steekt.

3. 'Grote uitgaven doen':

Daaronder vallen vier idiomen, namelijk 43, 64, 79 en 111. *Geld is rond, dus het moet rollen* (43) en *het geld laten rollen* (79) hebben een heel vergelijkbare strekking. Het eerste idioom kan als smoesje gebruikt worden wanneer men teveel geld uitgeeft. Het tweede wordt dan in de concrete situatie gebruikt. *Veel geld stuk slaan* (111) behoort ook tot deze ondercategorie. In vergelijking met de andere twee idiomen heeft dit een negatieve connotatie vanwege het component 'stukslaan'. *Grof geld voor iets betalen* (64) zou eventueel tot meerdere van onze categorieën kunnen behoren, maar wij geloven dat de betekenis van dit idioom in eerste instantie is dat iemand teveel geld uitgeeft. Om die reden hebben wij het tot deze ondercategorie gerangschikt.

4. 'Andermans geld uitgeven':

Hiertoe behoren idiomen nummer 83 en 102. In het eerste geval speelt ironie een rol, want er is het component 'afhelpen' gebruikt.

De idiomen die naar het prototypische concept 'geld uitgeven' verwijzen, zijn:

- 35) Geld heeft vleugels.
- 38) Geld in iets pompen.
- 43) Geld is rond, dus moet het rollen./Geld moet rollen.
- 61) Goed geld naar kwaad geld gooien.
- 64) Grof geld voor iets betalen.
- 70) Het geld brandt hem in de zak.
- 71) Het geld brandt hem in zijn handen/vingers.
- 74) Het geld glipt hem door de vingers./Het geld glijdt door zijn vingers./Het geld loopt als zand door zijn vingers./Hij heeft een gat in zijn hand.
- 79) Het geld laten rollen.
- 83) Iemand van zijn geld afhelfen.
- 102) Mooi weer spelen van andermans geld.
- 111) Veel geld stuk slaan.
- 124) Zijn geld in armoede verteren.
- 125) Zijn geld niet laten beschimmelen.
- 127) Zijn geld verboemelen.

9.1.3 Grote hoeveelheid geld

Het derde meest voorkomende prototypische concept (6,77%), dat we in ons corpus van idiomen met 'geld' hebben gevonden, is 'grote hoeveelheid geld'. De idiomen die we tot dit concept rangschikken, verwijzen of naar 'rijk zijn' of naar 'vermeerdering van het geld'.

1. 'Rijk zijn':

Tot de eerste ondercategorie behoren idiomen die vooral op 'veel geld hebben' wijzen, dat zijn namelijk idiomen nummer 13, 107 en 133. De andere drie idiomen (28, 29, 63) impliceren 'veel geld verdienen'. In het geval van 29 zijn beide werkwoorden (dus, *hebben* of *verdienen*) mogelijk. Alle deze idiomen klinken een beetje negatief en worden waarschijnlijk door mensen gebruikt die niet zoveel geld hebben in de situaties wanneer ze over de rijken spreken. Dus, bijvoorbeeld: *hij zwemt in het geld* (133). Of: *hij verdient geld als water* (29).

2. 'Vermeerdering van het geld'

De tweede ondercategorie hebben wij 'vermeerdering van het geld' genoemd, omdat idiomen *geld wil bij geld* (57); *geld zoekt geld* (58); *waar geld is, wil geld wezen* (119) erop wijzen dat het geld de neiging heeft om zich te vermeerderen – met name als iemand rijk is. Idioom 58 kan ook betekenen dat als een man rijk is, hij vaak trouwt met een rijke vrouw en omgekeerd. 119 heeft een vergelijkbare betekenis, het betekent namelijk dat mensen met een vergelijkbare instelling elkaar opzoeken.

De idiomen die naar het prototypische concept 'grote hoeveelheid geld' verwijzen, zijn:

13) Bulken van het geld.

28) Geld als slijk verdienen.

29) Geld als water hebben/verdienen.

57) Geld wil bij geld.

58) Geld zoekt geld.

63) Grof geld verdienen.

107) Stikken in het geld.

119) Waar geld is, wil geld wezen.

133) Zwemmen in het geld.

9.1.4 Geld incasseren

De volgende idiomen verwijzen naar allerlei manieren hoe men geld incasseren kan. Ten eerste zijn er idiomen die naar het 'omzetten in geld' in het algemeen verwijzen. Dat zijn, bijvoorbeeld, idiomen zoals *geld in het laatje brengen* (36) of *overal geld uitslaan* (105) en idiomen 78 en 86. We weten niet op welke manier iemand dit geld incasseert. Alleen bij idiomen 78 en 105 weten wij dat het om een grotere hoeveelheid geld gaat.

De tweede ondercategorie wordt door idiomen gevormd die een soort van 'bedrog' impliceren of het geld dat op een sluwe en oneerlijke manier (aan iemand) verdiend wordt. Tot deze categorie behoren deze drie idiomen: 51, 82 en 84.

De laatste ondercategorie kunnen we ook 'mogelijkheden om geld te incasseren' noemen, want als je *geld ruikt* (50), zie je een kans op het maken van winst. In 126 gaat het meer om het investeren van geld in de hoop er winst mee te behalen.

De idiomen, die naar het 'geld incasseren' verwijzen, zijn:

36) Geld in het laatje brengen.

50) Geld ruiken.

51) Geld slaan uit iets./Een slaatje uit iets slaan.

78) Het geld komt met kruiwagens binnen.

82) Iemand geld uit de zak kloppen/geldklopperij, zakkenvullerij.

84) Iemand zijn geld afvlooien.

86) Iets te gelde maken.

105) Overal geld uitslaan.

126) Zijn geld uitzetten.

9.1.5 Geldverspilling

Het vijfde prototypische concept dat in ons corpus van idiomen voorkomt, is geldverspilling. Tot dit concept rekenen we idiomen die erop wijzen dat geld nutteloos verspild wordt. Bij idiomen 17, 37, 48, 99 en 128 weten wij de reden van geld verspillen niet, we weten alleen dat het om een of andere reden verspild wordt. 17 is een algemene uitspraak. Idiomen 37, 48, 99 en 128 beschrijven een concrete handeling van een persoon.

Idioom 33 is een beetje anders, omdat wij in dit geval een beetje meer dan in de andere gevallen weten. *Geld en goed* betekent alle bezittingen van iemand en ook *verspelen* betekende oorspronkelijk 'in het spel verliezen'. Tegenwoordig is de negatieve bijbetekenis van dit werkwoord niet meer zo sterk. Dus, in dit geval gaat het meer om het kwijtraken van iemands bezitting door onverstandig gedrag.

De idiomen, die naar de 'geldverspilling' verwijzen, zijn:

17) Dat is weggegooid geld.

33) Geld en goed verspelen.

37) Geld in het water gooien/smijten.

48) Geld over de balk gooien/geld over de balk smijten/geld in een bodemloze put gooien.

99) Met geld smijten.

128) Zijn geld verbrassen.

9.1.6 Gierigheid

Het concept van gierigheid komt zes keer in ons corpus voor. Idiomen zoals *bovenop zijn geld zitten* (12) en *geld stopt geen gierigheid* (54) komen erop neer dat iemand helemaal niet graag zijn of haar geld uitgeeft en is, dus, gierig. Hetzelfde geldt voor idoom nummer 103. Idioom nummer 123 kan in een concrete situatie gebruikt worden, bijvoorbeeld als iemand iets wil kopen, maar het lijkt hem of haar te duur te zijn. Dan kunnen we zeggen: *hij heeft zijn geld daarvoor te lief* (123). Idiomen 110 en 121 zijn een beetje sterker in de zin dat de geldzucht in deze idiomen de baas van iemands leven geworden is.

De idiomen, die naar de 'gierigheid' verwijzen, zijn:

12) Bovenop zijn geld zitten.

54) Geld stopt geen gierigheid.

103) Op zijn geld zitten.

110) Van het geld zijn afgod maken.

121) Zij hebben het geld niet, maar het geld heeft hen.

123) Zijn geld daarvoor te lief hebben.

9.1.7 Negatieve kanten van het geld

De idiomen, die we onder dit concept classificeren, duiden erop dat geld ook negatieve kanten heeft en dat het niet alleen positief isom (veel) geld te hebben. Onder deze categorie vallen zes idiomen, die allemaal verschillend zijn. Idioom 30 zegt dat het geld zorg of onrust met zich meebrengt. Idioom 39 zou eventueel ook tot het prototypische concept 'macht van het geld' gerekend kunnen worden, maar omdat de variant *geld is de zenuw van de oorlog* vaker dan de andere varianten van hetzelfde idioom voorkomt, hebben wij het onder deze

categorie geordend. Idioom 44 zegt dat geld lenen vriendschappen breekt. In 40 en 77 bedoelt men dat het geld of iemand dient of iemand beheerst, iets anders betekent het niet. Idioom 118 is weer anders, omdat het erop wijst dat ook al zorgt geld voor onvrede, is het bij armoede nog slechter.

De idiomen, die naar de 'negatieve kanten van het geld' verwijzen, zijn:

30) Geld baart zorg/onrust.

39) Geld is de ziel/zenuw van de negotie/handel, oorlog.

40) Geld is een goede eigenaar, maar een slechte meester./ Geld is een goede knecht, maar een slechte meester.

44) Geld lenen breekt vriendschap.

77) Het geld is een goede vriend, maar vaak een slechte meester.

118) Waar geld is, daar is de duivel, en waar geen geld is, daar is hij tweemaal.

9.1.8 Relativering van het geld

Tot de bovengenoemde categorie rangschikken wij acht idiomen die ernaar verwijzen dat het geld uiteindelijk niet zo belangrijk is en dat er belangrijkere dingen of waarden (zoals bijvoorbeeld gezondheid) zijn dan geld. Deze boodschap kunnen we bijvoorbeeld in idiomen 27, 45 en 69 vinden. Idioom 52 wordt gebruikt als men iets belangrijker vindt dan de prijs (bijvoorbeeld de kwaliteit.). Toch kan dit idioom naar iets materieels (wat men wil kopen) verwijzen, maar het doet er niet toe wat het kost. Idioom 81 geeft aan dat het beter is om arm te zijn dan het geld door bedrog te verdienen.

Idiomen 1, 112 en 113 hebben een vergelijkbare strekking in de zin dat de persoon, die deze idiomen uitspreekt, iets belangrijker vindt dan alleen geld. En ook al zou deze persoon

echt veel geld krijgen, het doet er niet toe. De waarde van het geld wordt dan ook in deze gevallen gerelativeerd.

De idiomen, die naar de 'relativering van het geld' verwijzen, zijn:

- 1) Al kreeg ik geld toe.
- 45) Geld maakt niet gelukkig./Geld alleen maakt niet gelukkig.
- 27) Geld alleen brengt geen geluk.
- 52) Geld speelt geen rol.
- 69) Het geld blijft in de wereld en wij moeten er uit.
- 81) Het is beter arm te zijn met ere – als met schande zijn geld vermeren.
- 112) Voor geen geld van de wereld.../ter wereld.
- 113) Voor geen geld/voor geen goud.

9.1.9 Waarde van het geld

Onder het prototypische concept de 'waarde van het geld' verstaan we alles wat op een of andere manier de waarde of het belang van geld als iets doorslaggevends beschrijft of aangeeft dat iets afhankelijk van de hoeveelheid geld is. Bijvoorbeeld idiomen als 2 en 91 drukken uit dat als men weinig voor iets betaalt, men dan geen hoge kwaliteit kan verwachten. In deze twee gevallen is de prijs of het geld beslissend voor de kwaliteit.

Idioom 88 wordt vooral door criminelen gebruikt als ze geld van iemand willen stelen. Geld kan voor sommige mensen meer waarde hebben dan een mensenleven. In 109 wordt de waarde van geld met tijd vergeleken. Het idioom wil zeggen dat tijd dezelfde waarde als geld heeft, dus is het heel waardevol. *Geld stinkt niet* (53) geeft aan dat het niet belangrijk is hoe men aan geld komt, maar wel dat men het heeft. Idioom nummer 93 heeft een vergelijkbare strekking. De waarde of het belang van geld is belangrijker dan de afkomst ervan.

117 betekent dat als je iets gekocht hebt, je voor hetzelfde geld iets anders of beters had kunnen kopen. Om die reden hebben wij dit idioom ook tot het concept van de 'waarde van het geld' gerangschikt. Tegenwoordig wordt het idioom ook algemener gebruikt, namelijk om aan te geven dat iets ook heel anders had kunnen gaan. In die zin kan *voor hetzelfde geld* (117) ook 'net zo goed' of 'even goed' betekenen. Indien het idioom deze betekenis heeft, heeft het niets met de waarde van het geld te maken.

Idiomen, die naar de 'waarde van het geld' verwijzen, zijn:

- 2) Alle waar is naar zijn geld.
- 53) Geld stinkt niet.
- 88) Je geld of je leven.
- 91) Licht geld – lichte waar.
- 93) Men moet in de handel ook het vuile geld aannemen.
- 109) Tijd is geld.
- 117) Voor hetzelfde geld.

9.1.10 Concreet/fysiek geld

De idiomen, die dit prototypische concept vertegenwoordigen, verwijzen naar concreet of fysiek geld en de eigenschappen daarvan. Onder deze categorie vallen 4 idiomen, die allemaal iets anders beschrijven. Idiomen 131 en 132 gaan terug op de manier waarop het geld verkregen wordt. 8 en 34 zijn algemener. 8 duidt het geld aan dat iemand bloot voor de ogen legt. Idioom 34 verwijst naar al bezittingen van iemand.

De idiomen, die naar 'concreet of fysiek geld' verwijzen, zijn:

8) Baar geld.

34) Geld en goed.

131) Zuur verdiend geld.

132) Zwart geld.

9.1.11 Duur zijn

'Duur zijn' is een ander prototypisch concept, dat in ons corpus voorkomt. Deze idiomen impliceren hoe hoog de prijs van iets is. Meestal gaat het om algemene uitspraken waarmee men wil zeggen dat hij of zij niet genoeg geld bezit om iets te kunnen kopen. In zo'n situatie wordt er, bijvoorbeeld, gezegd: *er staat geen geldboom in de tuin* (22). Idiomen met een vergelijkbare strekking zijn: 75 en 129. Idioom nummer 65 is een beetje anders en wordt in een concrete situatie gebruikt om aan te geven dat iets heel veel kost. Idioom nummer 80 is weer wat anders, omdat het erop neerkomt dat iets duur was, maar de persoon het toch gekocht heeft en geniet ervan plezier.

De idiomen, die naar het concept 'duur zijn' verwijzen, zijn:

22) Er staat geen geldboom in de tuin.

65) Handen vol geld kosten.

75) Het geld groeit mij niet op de rug.

80) Het heeft me veel geld gekost, maar ik heb er toch plezier van.

129) Zoveel geld bezit ik met mijn hele familie niet.

9.1.12 Varia

Onder deze categorie vallen verschillende idiomen, die qua betekenis weinig met elkaar te maken hebben. Om die reden was het onmogelijk om ze onder één prototypisch concept te rangschikken. Hieronder geven wij een overzicht van de prototypische concepten van deze idiomen:

- Profijt van domheid trekken:

3) Als de gekken naar de markt gaan, vangen de kramers het geld./Als de zotten (gekkens) ter markt komen, verdienen (beuren) de kramers geld.

- Iets onrealistisch:

4) Als het schip met geld komt...(zal ik je alles geven, wat je wilt).

- Beleefdheid:

9) Beleefdheid kost geen geld.

- Niets waard zijn:

14) Daar geeft de bank geen geld op.

- Voordelig zijn:

15) Dat is geen geld.

16) Dat is twee kleuren voor één geld.

- Zwaar zijn:

18) Dat weegt zwaarder dan mijn geld.

- Betalen:

19) De één moet je geld geven en de ander moet je betalen.

31) Geld bij de vis.

66) Handgeld beuren.

- Subsidies:

20) De geldkraan dichtdraaien, de subsidiekraan dichtdraaien.

- Zich met minder tevredenstellen:

21) Eieren voor zijn geld kiezen.

- Werkzaamheid:

23) Geen adem voor geld hebben.

- Iets niet willen herhalen:

26) Geen twee missen lezen voor één geld.

- Voorzichtig zijn met het geld:

42) Geld is goede waar.

92) Men moet geen goed geld naar kwaad geld gooien.

- Geld bij zich hebben:

46) Geld op zak hebben.

- Sparen:

47) Geld opzij leggen.

- Goed zijn in geldzaken:

62) Goed voor het geld zijn.

- Vermaning:

68) Het appelmanntje komt om zijn geld.

- Iets uitvoerig beschrijven:

85) Iets op klein geld geven.

- Voortzetten van de maaltijd:

87) Je eet niet naar dat je geld hebt.

- Kopen:

89) Kijken kost geen geld, kijken kost niets.

90) Kopen kost geld!

- Ongeschoren gezicht:

101) Met het geld van de barbier in zijn zak lopen.

- Welgestelde familie:

104) Oud geld.

- Arm zijn:

108) Te licht voor het geld zijn.

130) Zoveel geld hebben als een pad veren.

- Iemand plagen:

122) Zij plagen me meer dan mijn geld.

9.2 Resultaten van de analyse van de prototypische concepten

In ons corpus van 133 idiomen met 'geld' hebben we de volgende prototypische concepten gevonden:

1. Macht van het geld: 29 idiomen (21,8%)

- vermogen van het geld: 21 idiomen
- geld als voorwaarde voor iets: 5 idiomen
- benamingen voor het geld: 3 idiomen

2. Geld uitgeven: 15 idiomen (11,28%)

- snel (en gemakkelijk) uitgeven: 7 idiomen
- geld aan iets (specifiek) besteden: 2 idiomen
- grote uitgaven doen: 4 idiomen
- andermans geld uitgeven: 2 idiomen

3. Grote hoeveelheid geld: 9 idiomen (6,77%)

- rijk zijn: 6 idiomen
- vermeerdering van het geld: 3 idiomen

4. Geld incasseren: 9 idiomen (6,77%)

- (iets) omzetten in geld: 4 idiomen
- geld incasseren door bedrog: 3 idiomen
- mogelijkheden zien om geld te incasseren: 2 idiomen

5. Geldverspilling: 6 idiomen (4,51%)

- algemene uitspraken: 1 idioom
- concrete handeling: 4 idiomen
- kwijtraken van de bezitting: 1 idioom

6. Gierigheid: 6 idiomen (4,51%)

- algemeen: 3 idiomen
- concrete situatie: 1 idioom
- geldzucht als baas van iemands leven: 2 idiomen

7. Negatieve kanten van het geld: 6 idiomen (4,51%)

- zorg: 1 idioom

- oorlog: 1 idioom
- vriendschap breken: 1 idioom
- beheersing: 2 idiomen
- onvrede: 1 idioom

8. Relativering van het geld: 8 idiomen (6,02%)

- belangrijkere dingen/waarden dan het geld: 8 idiomen

9. Waarde van het geld: 7 idiomen (5,26%)

- geld zorgt voor kwaliteit: 2 idiomen
- geld heeft meer waarde dan het leven: 1 idiomen
- tijd heeft dezelfde waarde als het geld: 1 idioom
- waarde (van het geld) belangrijker dan de afkomst (van het geld): 2 idiomen
- iets van dezelfde waarde: 1 idioom

10. Concreet/fysiek geld: 4 idiomen (3,01%)

- algemeen: 2 idiomen
- concreet: 2 idiomen

11. Duur zijn: 5 idiomen (3,76%)

- algemene uitspraken: 3 idiomen
- concrete situatie: 1 idioom
- goede koop: 1 idioom

12. Varia: 29 idiomen (21,8%)

9.3 Conclusies na de analyse van de prototypische concepten

Uit het bovenstaande wordt duidelijk, dat er bepaalde algemene cognitieve concepten bestaan die zich laten uitdrukken met behulp van fraseologismen waarin het component 'geld' voorkomt. Deze concepten hebben wij in het vorige hoofdstuk genoemd. 'Macht van het geld' is zonder twijfel het vaakst voorkomende concept in deze idiomen. De waarde die aan geld toegeschreven wordt, kan in ieder geval niet onderschat worden. Geld wordt in de meerderheid van de idiomen beschreven als iets dat buitengewoon krachtig is en dat alles beter kan maken. Het maakt niet uit of het volgens de regels is of niet, de macht van het geld is alomtegenwoordig.

Onze hypothese, dat zuinigheid het meest vertegenwoordigde concept zou zijn, wordt niet bewezen. Wij hebben wel een paar idiomen gevonden die naar het concept van sparen of voorzichtigheid met het geld verwijzen, maar omdat ze helemaal niet talrijk waren, kunnen we niet over algemene tendensen spreken.

Wat we wel kunnen constateren, is dat de idiomen die het component 'geld' bevatten, verschillen qua betekenis en dat het helemaal niet uitsluitend om de financiën hoeft te gaan. *Geen twee missen lezen voor één geld* (26), bijvoorbeeld, bevat het component 'geld' en heeft absoluut niets met geld te maken. *Met het geld van de barbier in zijn zak lopen* (101) betekent 'ongeschoren lopen', enzovoorts.

Ondanks de diversiteit van de idiomen met 'geld' en de prototypische concepten ervan is het wel mogelijk om idiomen op basis van de semantiek te traceren. Ten gevolge van de ordening van de fraseologismen hebben wij elf algemene prototypische cognitieve categorieën kunnen selecteren. In het algemeen zijn er geen grote verschillen tussen de vertegenwoordiging van de idiomen in deze categorieën, dat wil zeggen dat er geen grote verschillen tussen de aantallen idiomen in die categorieën zijn.

9.4 Analyse van de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch

Tijdens het opzoeken van de equivalenten van de Nederlandse idiomen in het Tsjechisch hebben wij hoofdzakelijk met het grootste Tsjechische fraseologische woordenboek gewerkt. Het gaat om het woordenboek van František Čermák, *Slovník české frazeologie a idiomatiky* (2009) dat uit vijf delen bestaat en dat qua omvang de rijkste bron van de Tsjechische fraseologismen is.¹⁰ De tweede bron die we tijdens het vertalen gebruikten, was *Lidová rčení* (1996) van Jaroslav Zaorálek uit, namelijk een herziene uitgave uit 1947.¹¹

Wij hebben ons vooral op de idiomen geconcentreerd die het woord 'peníze' ('geld' in het Nederlands) bevatten, maar ook op andere die eventueel gedeeltelijke equivalenten van de Nederlandse idiomen kunnen zijn, maar die uit andere componenten bestaan (bijvoorbeeld idiomen die willen zeggen dat iemand rijk of gierig is).

De semantische analyse, die we in het vorige hoofdstuk hebben uitgevoerd, heeft ons geholpen bij het opzoeken van de Tsjechische equivalenten, omdat wij bij het vertalen precies wisten naar welke betekenissen wij op zoek zouden moeten gaan. Alle gebruikte fraseologische woordenboeken bevatten ook een semantisch woordenboek. Met behulp daarvan was het mogelijk om alle betekenissen op te kunnen zoeken. Zoals wij in het theoretisch deel hebben aangeduid, hebben wij onze verzameling van idiomen in drie groepen ingedeeld:

1. Nederlandse idiomen die absolute equivalenten in het Tsjechisch hebben.
2. Nederlandse idiomen die gedeeltelijke equivalenten in het Tsjechisch hebben.
3. Nederlandse idiomen die geen equivalent in het Tsjechisch hebben.

¹⁰ Het laatste deel *Onomazilogický slovník* werd al in 2016 uitgegeven.

¹¹ Beide van deze woordenboeken worden in de 'Stand van het onderzoek' vermeld.

9.4.1 Gehele/absolute equivalentie

Wat de equivalentie betreft, is de groep van idiomen met absolute equivalenten in het Tsjechisch het kleinst. Tot deze groep tellen wij alleen de idiomen, die:

- in het Tsjechisch hetzelfde betekenen,
- uit dezelfde componenten bestaan,¹²
- in één van de gebruikte fraseologische woordenboeken vermeld staan.

Ten gevolge daarvan hebben wij slechts dertien Tsjechische idiomen kunnen vinden, die aan al de criteria voldoen. Wat de betekenis betreft, zijn de idiomen verschillend van elkaar. *Bovenop zijn geld zitten* (12) en *op zijn geld zitten* (103) betekenen als geheel precies hetzelfde, namelijk 'gierig zijn'. De Tsjechische vertaling *sedět na penězích* gaat vooral terug op idioom 103, omdat er 'op' in plaats van 'bovenop' gebruikt wordt. In de Tsjechische vertaling ontbreekt ook het bezittelijk voornaamwoord 'zijn' – het geld wordt in dit geval niet nader gespecificeerd. Toch zijn de verschillen tussen de idiomen in de twee talen heel subtiel en daarom beschouwen we deze equivalentie als absoluut.

In het Tsjechisch zijn er nog meerdere mogelijkheden om de idiomen 12 en 103 te vertalen, bijvoorbeeld: *být lechtivý na peníze*,¹³ *sedět na měšci*,¹⁴ *nerad pouštět chlap*¹⁵ of *třást se na korunu*.¹⁶ Maar omdat er een absoluut equivalent bestaat, beschouwen wij deze mogelijkheden alleen als varianten of alternatieven om de idiomen op een andere manieren te vertalen.

De componenten *weggegooid geld* uit idioom 17 kunnen in het Tsjechisch als onderdeel van het vermelde idioom in de vorm van een zin optreden (dus: *dat is weggegooid geld of to jsou vyhozené peníze*), maar ook apart (*weggegooid geld – vyhozené peníze*) of als onderdeel van een andere zin. Het idioom hoeft dus niet per se in de vorm van deze precieze zin zijn.

¹² Verschillende woordvolgordes van dezelfde componenten in de twee talen beschouwen we niet als reden om de equivalentie gedeeltelijk te noemen.

¹³ Letterlijke vertaling: 'Kittelachtig op het geld zijn'

¹⁴ Letterlijke vertaling: 'Op de buidel zitten'

¹⁵ Letterlijke vertaling: 'Zijn haar niet graag (willen) loslaten'

¹⁶ Letterlijke vertaling: 'Gebrand zijn op de kroon'

Het equivalent van *geld opzij leggen* (47) staat in het Tsjechische fraseologische woordenboek van Čermák een beetje algemener vermeld, namelijk 'iets opzij leggen' of *odkládat is něco stranou*, dus in plaats van 'geld' kan er ook een ander component staan.

Voor idioom 49 *geld regeert de wereld* bestaan er in het Tsjechisch twee mogelijkheden. De eerste – *peníze světem vládnou* is een absoluut equivalent van het Nederlandse idioom, maar er is nog één alternatief, namelijk: *peníze hýbou/hejbou světem*,¹⁷ wat precies hetzelfde betekent.

Bij idioom 51 *geld slaan uit iets* zijn behalve *vytlouct z něčeho peníze* ook de varianten *vysekat* of *vytrískat z něčeho peníze* mogelijk. Al de mogelijkheden hebben dezelfde betekenis. Idioom 105 *overal geld uitslaan* heeft een beetje vergelijkbare betekenis. Om niet dezelfde vertalingen te gebruiken hebben wij hier de variant *vytrískat ze všeho peníze* gebruikt.

Het equivalent van *voor hetzelfde geld* wordt in het Tsjechisch vaak met het werkwoord 'hebben' gebruikt. Ook in het fraseologische woordenboek van Čermák kunnen wij het idioom *mít to za jedny peníze/prachy* vinden, dus 'iets voor hetzelfde geld hebben'.

Hieronder vindt men de Nederlandse idiomen met hun Tsjechische absolute equivalenten.¹⁸

8) Baar <u>geld</u> .	Hotové peníze.
12) Bovenop zijn <u>geld</u> zitten.	Sedět na penězích.
17) Dat is weggegooid <u>geld</u> .	To jsou vyhozené peníze.
47) <u>Geld</u> opzij leggen.	Odkládat si peníze stranou.
49) <u>Geld</u> regeert de wereld./Het geld	Peníze světem vládnou.

¹⁷ Letterlijke vertaling: 'Het geld beweegt de wereld.'

¹⁸ De genummerde Nederlandse idiomen (met hun varianten) staan altijd aan de linkerkant, de Tsjechische equivalenten daarvan altijd aan de rechterkant.

regeert de wereld.	
51) <u>Geld</u> slaan uit iets. /Een slaatje uit iets slaan.	Vytlouct z něčeho peníze.
53) <u>Geld</u> stinkt niet.	Peníze nesmrdí.
70) Het <u>geld</u> brandt hem in de zak.	Peníze ho pálí/pálej v kapse.
88) Je <u>geld</u> of je leven.	Peníze nebo život!
103) Op zijn <u>geld</u> zitten.	Sedět na peňezích.
105) Overal <u>geld</u> uitslaan.	Vytřískat ze všeho peníze.
113) Voor geen <u>geld</u>/voor geen goud.	Za žádné peníze.
117) Voor hetzelfde <u>geld</u>.	Za jedny peníze/prachy.

9.4.2 Gedeeltelijke equivalentie

De tweede grootste groep van idiomen – ten opzichte van het aantal van hun equivalenten in het Tsjechisch is de groep van idiomen die gedeeltelijke equivalenten in het Tsjechisch hebben. Namelijk gaat het om vijfenveertig idiomen uit 133 idiomen. Tot deze categorie tellen wij idiomen, die:

- in het Tsjechisch hetzelfde betekenen,
- maar uit verschillende componenten bestaan,¹⁹
- en die in één van de gebruikte fraseologische woordenboeken vermeld staan.

¹⁹ In ons corpus kwamen wij niet de zogenaamde 'valse vrienden' tegen, d.w.z. de idiomen die uit dezelfde componenten bestaan, maar die iets anders betekenen.

Idiomen zoals *alle waar is naar zijn geld* (2) en *licht geld – lichte waar* (91) betekenen hetzelfde, namelijk dat iets (in dit geval het resultaat van een investering) van de waarde (of de som) van het geld afhankelijk is. In het Tsjechisch hebben wij alleen één equivalent voor deze idiomen gevonden, namelijk *za málo peněz málo muziky*. Eventueel zouden wij nog de variant *jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá* kunnen gebruiken, maar de vertaling, die we hebben gebruikt gaat in meerdere mate terug op de waarde van het geld. Daarom hebben wij juist dit alternatief gebruikt.

Idioom 4 kan of zonder een verdere aanvulling van de zin gebruikt worden, dus: *Als het schip met geld komt...* of met een andere aanvulling dan er staat. In het Tsjechisch wordt het vaak als ironisch antwoord gebruikt om aan te duiden dat iets nooit zal gebeuren. De aanvulling die we tussen haakjes hebben geschreven wordt in het Tsjechisch niet als onderdeel van het fraseologisme *až naprší a uschne* gebruikt, maar het is een vertaling van de Nederlandse aanvulling van het idioom.

Het blijkt dat er in het Tsjechisch meerdere mogelijkheden zijn om de volgende idiomen te vertalen: *bulken van het geld* (13), *geld als slijk verdienen* (28), *geld als water hebben/verdienen* (29), *grof geld verdienen* (63), *stikken in het geld* (107), *zwemmen in het geld* (133). Alle deze idiomen hebben wij tot de categorie van 'rijk zijn' gerangschikt en alle deze idiomen hebben een gedeeltelijk equivalent in het Tsjechisch.

Bij idioom 28 *geld al slijk verdienen* bestaat er ook een variant in het Tsjechisch, namelijk *vydělavat pěkné/slušné peníze*,²⁰ maar als we juist deze variant voor de vertaling gebruiken, zou het niet zo negatief klinken. Volgens onze interpretatie heeft het idioom (vanwege het component 'slijk') een negatieve connotatie dat de indruk wekt dat iemand gewoon veel te veel geld heeft. Als wij de Tsjechische variant 'mooi geld' zouden gebruiken, zou de oorspronkelijke negatieve connotatie niet meer aanwezig zijn. Om die reden hebben wij het alternatief *těžké peníze*²¹ gebruikt. Het idioom *grof geld verdienen* (63) is qua betekenis ook heel vergelijkbaar met de vorige (28).

²⁰ Letterlijk vertaling: 'Mooi/beleefd geld verdienen'

²¹ Letterlijke vertaling: 'Zwaar geld'

De andere varianten die eventueel voor *geld als water hebben* (29) in het Tsjechisch zouden kunnen worden gebruikt, zijn: *mít peněz jak šlupek/hoven/sraček/hnoje*. De laatste drie mogelijkheden zijn heel pejoratief.²²

Het idioom *geld bij de vis* (31) betekent 'contant betalen', ook al bevat het idioom geen werkwoord. Daarom vertalen wij het idioom als 'geld aan iemand in de hand geven': *dát někomu peníze na ruku*. Voor *geld heeft vleugels* (35) en *geld is rond, dus het moet rollen* (43) hebben wij alleen één equivalent in het Tsjechisch gevonden, namelijk *peníze jsou kulaté*, wat 'geld is rond' betekent. In het geval van het idioom *geld op zak hebben* (46) is het in het Tsjechisch mogelijk om ook iets anders op zak te hebben, dus het hoeft niet per se geld zijn.

Het idioom *het geld brandt hem in zijn handen* (71) is een variant van *het geld brandt hem in de zak* (70), die we in het vorige hoofdstuk met zijn absolute equivalent in het Tsjechisch hebben vermeld. Er bestaat nog één gedeeltelijk equivalent in het Tsjechisch, namelijk *peníze ho mrzely/mrzej*, die wij als equivalent voor *het geld brandt hem in zijn handen* (71) hebben gebruikt.

Iemand zijn geld afvlooiën (84) heeft meerdere gedeeltelijke equivalenten in het Tsjechisch, namelijk *tahat/vymáčekat/vymáčkout/vyrazit z někoho peníze*. Wij hebben het als *dojit z někoho peníze*²³ vertaald, want naar onze interpretatie geeft het werkwoord 'melken' het best aan dat het geld van iemand bij gedeelten afhandig gemaakt wordt. Eventueel zou nog *tahat* ('sjouwen') kunnen.

Het concept van nutteloze geldverspilling en geld uitgeven is ook in de Tsjechische idiomen vaak aanwezig. Het was mogelijk om al de Nederlandse idiomen (namelijk: 33, 37, 48, 79, 99, 111, 124, 125, 127 en 128) door middel van steeds andere Tsjechische idiomen te vertalen. *Geld in het water gooien* (37) en *geld over de balk gooien* (48) betekenen hetzelfde, maar hebben alleen gedeeltelijke equivalenten in het Tsjechisch, daarom zouden de vertalingen ook omgekeerd kunnen zijn. In het Tsjechisch gooit men het geld of uit het raam of in de wind. Bij idioom 33 (*geld en goed verspelen*) is zelfs nog één variant mogelijk, namelijk: *vydat se z peněz*, wat hetzelfde als onze vertaling betekent.

Ook bij het idioom 130 (*zoveel geld hebben als een pad veren*) zijn er verschillende alternatieven in het Tsjechisch, bijvoorbeeld: *nemít peněz nazbyt*, wat 'geen tegoed hebben'

²² Letterlijke vertaling: 'Geld als schijt hebben'

²³ Letterlijke vertaling: 'Het geld van iemand melken'

betekent, of: *mít jednu kapsu prázdnou a druhou vysypanou*.²⁴ Maar omdat zoveel geld hebben als een pad veren een vergelijking is, hebben wij het ook als vergelijking in het Tsjechisch vertaald. Het meest voorkomende idioom – om aan te duiden dat iemand arm is, is in het Tsjechisch *být chudý jako (kostelní) myš*, daarom hebben wij juist dit alternatief gekozen. Er zijn nog meer mogelijkheden, namelijk: *být švorc/švorcový jako pikové eso/eso pikový* of *chodit jako žebravý mnich*.

De Nederlandse idiomen met hun Tsjechische gedeeltelijke equivalenten zijn:

2) Alle waar is naar zijn <u>geld</u> .	Za málo peněz málo muziky.
4) Als het schip met <u>geld</u> komt...(zal ik je alles geven, wat je wilt).	Až naprší a uschne...(dám ti všechno, o co žádáš).
7) Als 't (<u>geld</u>) op is, is 't kopen gedaan.	Bez peněz do hospody/k muzice nelez.
13) Bulken van het <u>geld</u> .	Válet se v penězích.
14) Daar geeft de bank geen <u>geld</u> op.	Nestojí to za zlámaný peníz.
15) Dat is geen <u>geld</u> .	To je za babku.
22) Er staat geen <u>geld</u> boom in de tuin.	Peníze nerostou na stromě/stromech.
23) Geen adem voor <u>geld</u> hebben.	Ani chvilku se nezastavit.
27) <u>Geld</u> alleen brengt geen geluk.	Peníze nejsou všechno.
28) <u>Geld</u> als slijk verdienen.	Vydělávat těžké peníze.
29) <u>Geld</u> als water hebben/verdienen.	Mít peněz jak smetí/želez.

²⁴ Letterlijke vertaling: 'De ene zak leeg hebben en de andere leeggemaakt'

30) <u>Geld</u> baart zorg/onrust.	Velké peníze – velká starost.
31) <u>Geld</u> bij de vis.	Dát někomu peníze na ruku.
33) <u>Geld</u> en goed verspelen.	Utratit majetek do (posledního) halíře.
35) <u>Geld</u> heeft vleugels.	Peníze jsou kulaté.
37) <u>Geld</u> in het water gooien/smijten.	Vyhazovat peníze do větru.
38) <u>Geld</u> in iets pompen.	Vrazit do něčeho peníze.
43) <u>Geld</u> is rond, dus moet het rollen./Geld moet rollen.	Peníze jsou kulaté.
46) <u>Geld</u> op zak hebben.	Mít u sebe peníze.
48) <u>Geld</u> over de balk gooien/geld over de balk smijten/geld in een bodemloze put gooien.	Vyhazovat peníze oknem.
50) <u>Geld</u> ruiken.	Cítit u někoho peníze.
63) Grof <u>geld</u> verdienen.	Vydělávat hříšné/mastné peníze.
64) Grof <u>geld</u> voor iets betalen.	Zaplatit za něco hříšné/nekřesťanské peníze.
65) Handen vol <u>geld</u> kosten.	Stát majlant.
66) <u>Handgeld</u> beuren.	Dostát peníze na ruku.
69) Het <u>geld</u> blijft in de wereld en wij	Peníze tu budou, jenom my tu nebudem.

moeten er uit.	
71) Het <u>geld</u> brandt hem in zijn handen/vingers.	Peníze ho mrzely/mrzej.
75) Het <u>geld</u> groeit mij niet op de rug.	Nesbírám peníze na ulici!
76) Het <u>geld</u> is de bruid waarom gedanst wordt.	Všechno se točí kolem peněz.
79) Het <u>geld</u> laten rollen.	Rozhazovat/rozházet peníze.
84) Iemand zijn <u>geld</u> afvlooiën.	Dojit z někoho peníze.
91) Licht <u>geld</u> – lichte waar.	Za málo peněz málo muziky.
99) Met <u>geld</u> smijten.	Rozhazovat peníze.
107) Stikken in het <u>geld</u> .	Nevědet co s penězi.
110) Van het <u>geld</u> zijn afgod maken.	Být na peníze/na prachy.
111) Veel <u>geld</u> stuk slaan.	Rozfofrovat peníze.
112) Voor geen <u>geld</u> van de wereld.../ter wereld.	Za nic na světě./(Ani) za živý svět.
124) Zijn <u>geld</u> in armoede verteren.	Vyhodit zbůhdarma peníze.
125) Zijn <u>geld</u> niet laten beschimmelen.	Vytřít penězům zrak/oči.
126) Zijn <u>geld</u> uitzetten.	Dát do něčeho peníze.

127) Zijn <u>geld</u> verboemelen.	Ubít/probít peníze.
128) Zijn <u>geld</u> verbrassen.	Roztočit peníze.
130) Zoveel <u>geld</u> hebben als een pad veren.	Být chudý jako (kostelní) myš.
131) Zuur verdiend <u>geld</u>.	Krvavé peníze.
133) Zwemmen in het <u>geld</u>.	Topit se v penězích.

9.4.3 Nul-equivalentie

Tot deze categorie tellen wij de meeste idiomen, namelijk vijfenzeventig idiomen, wat meer dan de helft van ons corpus is. Het gaat om de idiomen die:

- geen equivalenten in het Tsjechisch hebben: als er wel een vergelijkbaar idioom in het Tsjechisch is, is er een (subtiel) semantisch verschil en daarom kunnen wij het niet als gedeeltelijk equivalent beschouwen,²⁵
- in geen van de gebruikte fraseologische woordenboeken vermeld staan.

Het probleem dat bij deze idiomen ontstaat is hoe vertalen wij ze in het Tsjechisch als ze geen Tsjechische equivalent hebben? Wat doen wij als wij deze idiomen in de Nederlandse tekst tegenkomen en ze in het Tsjechisch moeten vertalen? Zoals wij in het theoretisch kader hebben geschreven (en zoals Čermák zegt), gaan wij ervan uit dat het mogelijk is om idiomen te vertalen. Onze methode ziet er als volgt uit.

Afhankelijk van de betekenissen hebben wij de idiomen op twee manieren vertaald: of door middel van (aangepaste) letterlijke vertalingen of door middel van vrijere vertalingen. Met de aangepaste letterlijke vertalingen bedoelen wij de idiomen die wij zo letterlijk mogelijk hebben vertaald, maar waarbij we toch iets moesten aanpassen (bijvoorbeeld de

²⁵ Zie onze criteria voor gedeeltelijke equivalentie.

woordvolgorde of waarbij wij een ander woord hebben gebruikt) zodat het resultaat zo natuurlijk mogelijk in het Tsjechisch eruitziet.

Met de vrijere vertalingen bedoelen wij de idiomen die wij niet letterlijk, maar door middel van (soms helemaal) andere componenten hebben vertaald. Om de idiomaticiteit te behouden hebben wij in sommige gevallen gebruik gemaakt van bestaande Tsjechische idiomen die qua betekenis verwant met de vertaalde idiomen zijn.²⁶ De reden waarom wij niet alle idiomen letterlijk vertalen is simpel: het resultaat zou voor de Tsjechische moedertaalspreker niet begrijpelijk zijn. In de meeste gevallen proberen wij de idiomaticiteit van de idiomen te behouden. Indien het niet mogelijk is, vertalen wij de betekenis, zodat de idiomen althans begrijpelijk zijn. Om het nog een keer samen te vatten, het proces en de criteria voor onze vertalingen zagen er als volgt uit:

- Idiomaticiteit behouden:

Bestaat er in het Tsjechisch een verwant idioom of frase? Indien ja, gebruiken wij het idioom of de frase als vertaling.

- Eigenaardigheid van de Nederlandse idiomen behouden:

Indien er geen verwant idioom is – als we het idioom letterlijk vertalen, is het dan duidelijk wat het idioom wil zeggen? Indien ja, gebruiken wij een (aangepaste) letterlijke vertaling.

- Betekenis behouden:

Indien de letterlijke vertaling niet mogelijk of duidelijk is, vertalen we in elk geval de betekenis van het idioom.

De vertalingen, die we hier vermelden, zijn onze eigen oplossingen, die niet als de enige juiste oplossingen hoeven te gelden.

²⁶ Hier komen wij nog bij de concrete voorbeelden op terug.

In zes gevallen kwamen wij een rijm in onze idiomen tegen. In bijna al die gevallen hebben wij ons daaraan gehouden.²⁷ Wij probeerden dus ook in de Tsjechische vertaling een rijm te creëren. Bijvoorbeeld: *Als je geld hebt, kun je huizen bouwen. Heb je het niet dan moet je stenen sjouwen* (5) hebben wij letterlijk vertaald en de componenten rijmen op elkaar ook in het Tsjechisch: *Když máš peníze, můžeš stavět domy. Když je nemáš, musíš tahat kameny*. Voor idioom 6 moesten wij in de Tsjechische vertaling bij de donders nog bliksems toevoegen om een rijm te creëren. In idioom 10 hebben wij alleen een kleine verandering aangebracht, in het Tsjechisch bestaat *heb ik je lief* namelijk niet, maar wel 'je bent mijn lief' (*jsi můj drahy*). Het vierde geval is idioom nummer 59, waar wij een ander werkwoord hebben gebruikt. De rest van de componenten is hetzelfde.

Meer dan de helft van de idiomen (veertig) vertalen wij vooral letterlijk. Bijvoorbeeld idioom nummer 1 (*al kreeg ik geld toe*) kan eventueel door middel van dezelfde componenten vertaald worden zoals idiomen *voor geen geld van de wereld* (112) of *voor geen goud* (113), die beide gedeeltelijke equivalenten in het Tsjechisch hebben, maar wij geloven dat er toch een klein semantisch verschil is tussen de drie idiomen (namelijk idiomen 112 en 113 zijn meer resoluut). Om die reden hebben wij idioom nummer 1 liever op een andere manier vertaald, namelijk *i kdyby mi (za)platili*. In de Tsjechische vertaling hebben wij echter de componenten 'betaald worden' in plaats van 'geld verkrijgen' gebruikt.

In de vertaling van idioom 3 hebben wij in plaats van *geld vangen* het component 'goudmijn' (als bron van grote rijkdom) gebruikt. Deze component bestaat zowel in het Nederlands als in het Tsjechisch en past in de Tsjechische vertaling beter dan in het originele *geld vangen*. Ten gevolge daarvan klinkt de vertaling een beetje idiomatischer.

Slušnost nic nestojí of *beleefdheid kost geen geld* (9) is in het Tsjechisch geen idioom (dat in het fraseologische woordenboek opgenomen is), maar een frase, die (vaak) herhaald wordt om aan te duiden dat men zich niet extra hoeft in te spannen om beleefd te zijn. De vertaling van *bij geldzaken houdt alle gemoedelijkheid op* (11) is in het Tsjechisch 'bij geldzaken past de gemoedelijkheid niet.'

Geld bind de mond toe (32) is in onze vertaling 'geld kan de tong toebinden', omdat in het Tsjechisch het idioom 'tong toebinden' bestaat. Om esthetische redenen hebben wij *geld is de zenuw van de oorlog* (39) als *peníze – motor války* vertaald.

²⁷ Op het vijfde en zesde geval komen wij nog op terug.

In het Tsjechisch bestaat een vergelijkbaar idioom zoals *geld is een goede eigenaar, maar een slechte meester* (40), maar met één verandering, namelijk: 'Vuur is een goede eigenaar, maar een slechte meester'. De variant met 'geld' hebben wij echter in geen van de gebruikte fraseologische woordenboeken gevonden, ook al is het in het Tsjechisch helemaal duidelijk wat het idioom wil zeggen. Het idioom *het geld is een goede vriend, maar vaak een slechte meester* (77) heeft een vergelijkbare strekking. Beide idiomen (40 en 77) hebben wij letterlijk vertaald.

Idiomen zoals *geld wil bij geld* (57), *geld zoekt geld* (58) en *waar geld is, wil geld wezen* (119) hebben geen equivalenten in het Tsjechisch. Om esthetische redenen hebben wij ze als volgt in het Tsjechisch vertaald: 'geld wil bij ander geld' (57) en 'geld zoekt ander geld' (58 en 119). Voor idioom 74 – *glipt het geld door iemands vingers* – wordt in het Tsjechisch wel het idioom 'door de vingers glippen' gebruikt, maar met een andere betekenis en andere componenten, namelijk met 'het leven', 'de mogelijkheid' of 'de jeugd' die door iemands vingers kunnen glippen. Het idioom wordt echter niet met 'geld' gebruikt. Daarom hebben wij het tot de categorie van nul-equivalentie gerangschikt.

Idiomen zoals *met een handvol geld komt men verder dan met een zak recht* (94), *met geld en goede woorden iets gedaan krijgen* (95), *met geld en goede woorden kan men overal terecht* (96), *met geld in de zak is men overal thuis* (97), *met geld kan men veel gaten stoppen* (98), *voor geld en goede woorden is alles te koop* (114), *voor geld en goede woorden komt men overal terecht* (115) en *voor geld kan men de duivel laten dansen* (116) gaan allemaal terug op de macht van het geld, waarover wij bij de prototypische concepten hebben geschreven. In het Tsjechisch bestaan idiomen met vergelijkbare betekenissen, maar er zijn er maar drie. Twee daarvan hebben we al als absoluut equivalent en zijn variant voor *geld regeert de wereld* (49) gebruikt. Het derde idioom met zo'n betekenis hebben wij als gedeeltelijk equivalent voor *het geld is de bruid waarom gedanst wordt* (76) gebruikt. Er bestaat nog een idioom in het Tsjechisch dat zegt: 'Geld vermag veel, maar niet alles.' In het Nederlands heeft dit idioom geen equivalent. Wat opvallend is en wat er wel in het Nederlands bestaat is dit: *Geld vermag alles* (55), dat wij letterlijk hebben vertaald. Dat waren alle mogelijkheden om door middel van idiomen de macht van het geld in het Tsjechisch uit te drukken. Omdat ze zo beperkt zijn en ook omdat wij daarvan al hebben gebruikgemaakt, hebben wij de acht bovengenoemde idiomen letterlijk vertaald. Tevens geloven wij dat de idiomen zo vanzelfsprekend zijn, dat de letterlijke vertalingen ook voor de Tsjechen duidelijk zouden moeten zijn.

Een ander 'problematisch' idioom was: *Ze plagen me meer dan mijn geld* (122), wat eigenlijk 'iemand plagen' betekent. In het Tsjechisch bestaat er geen vergelijkbaar idioom daarvoor, daarom hebben wij het ook letterlijk vertaald. Wat voor ons heel verrassend was, was het feit dat wij geen idioom zoals *tijd is geld* (109) in de Tsjechische fraseologische woordenboeken konden vinden. Waarschijnlijk is het alleen als vaak herhaalde frase gebruikt.

Nu komen we op de idiomen, die we niet letterlijk, maar vrijer hebben vertaald, omdat ze anders niet zo begrijpelijk zouden zijn. Het idioom *dat weegt zwaarder dan mijn geld* (18) betekent gewoon dat iets heel zwaar is. In het Tsjechisch bestaat geen vergelijkbaar idioom, daarom hebben wij het als *to váží víc než pytel zlata* vertaald wat letterlijk 'dat weegt zwaarder dan buidel geld' betekent. Bijvoorbeeld in het geval van het idioom *de één moet je geld geven en de ander moet je betalen* (19) is het volgens ons eenvoudiger om te zeggen: 'Men moet voor alles betalen', wat tevens ook een soort van frase in het Tsjechisch is. Als we het idioom *de geldkraan dichtdraaien, de subsidiekraandichtdraaien* (20) in het Tsjechisch letterlijk zouden vertalen, zou het waarschijnlijk geen zin hebben en niemand zou het begrijpen. Om die reden hebben wij het als 'Als er geen geld is, is er geen subsidie' vertaald.

Eieren voor zijn geld kiezen (21) is een ander uniek idioom dat geen equivalent in het Tsjechisch heeft. Wij hebben het als 'zich met minder tevredenstellen' vertaald. Een vergelijkbaar geval is *geen twee missen lezen voor één geld* (26). Wij hebben het als 'zich niet willen herhalen' vertaald. De mate van idiomatiek is dan inderdaad veel minder, maar tenminste blijft de betekenis hetzelfde. *Geen geld, geen Zwitsers* (25) zou in het Tsjechisch ook heel verwarrend zijn. Wij hebben het op dezelfde manier als *geen geld, geen waar* vertaald. Bij *geld in het laatje brengen* (36) hebben wij het component 'laatje' weggelaten. Op die manier is het in het Tsjechisch duidelijker.

Geld is goede waar (42) wordt na onze vertaling in het Tsjechisch 'men moet voorzichtig met geld handelen'. *Geld lenen breekt vriendschap* (44) zou letterlijk ook helemaal niet goed in het Tsjechisch klinken, daarom hebben wij deze oplossing met een mogelijke aanvulling bedacht: 'Je moet liever geen geld aan je vrienden lenen...(het is slecht voor je vriendschap)'. *Štěstí si za peníze nekoupíš* ('geluk kan je niet kopen') is een frase die we als mogelijk equivalent of vertaling voor *geld maakt niet gelukkig* (45) beschouwen.

Geld stopt geen gierigheid (54) klinkt in het Tsjechisch beter als 'een gierigaard heeft nooit genoeg'. In het Tsjechisch gebruikt men ook de vaste verbinding 'zoete beloning' als iemand zich te veel inspannt, maar daarna een beloning of iets goeds daarvoor krijgt. Daarom

hebben wij het idioom *geld verzoet de arbeid* (56) als 'geld is een zoete beloning voor het werk' vertaald. *Goed geld naar kwaad geld gooien* (61) betekent geld in een hopeloze onderneming steken. Omdat de letterlijke vertaling waarschijnlijk niet begrijpelijk zou zijn, hebben wij het door middel van het idioom 'geld weggooien' vertaald, wat een beetje algemener is, maar in elk geval is de betekenis van een slechte investering behouden. *Goed voor het geld zijn* (62) betekent betrouwbaar in geldzaken zijn. In het Tsjechisch bestaat het idioom *vycházet/vyjít s penězi* dat betekent goed met geld kunnen omgaan. Naar onze interpretatie heeft dit idioom een sterk vergelijkbare betekenis met idioom 62, daarom hebben wij het als een mogelijke vertaling daarvoor gebruikt.

Het idioom *het appelmannetje komt om zijn geld* (68) is ook een heel specifiek idioom in het Nederlands. Men zegt het trouwens tot jongens die ziek zijn nadat zij te veel onrijp fruit hebben gegeten. In overdrachtelijke zin gebruikt men het idioom als vermaning voor hen die te veel plezier maken of boven hun stand leven. In het Tsjechisch gebruiken wij in zulke situaties bijvoorbeeld de frase 'na het lachen komt het huilen', die we als vertaling van dit idioom hebben gebruikt.

De idiomen *het geld dat plat is* (72), *het geld dat stom is maakt recht wat krom is* (73)²⁸ en *schoon geld kan veel vuil dekken* (106) betekenen hetzelfde. Onze vertaling van alle drie de idiomen is 'het geld maakt alles goed'. *Het geld komt met kruiwagens binnen* (78) is een uitspraak die gebruikt wordt als men ergens veel geld aan hoopt te verdienen. In het Tsjechisch bestaat het idioom *peníze se jen sypou* ('het geld wordt gestrooid'). Om aan te duiden dat het om de toekomstige winst gaat, hebben wij dit Tsjechische idioom een beetje aangepast, namelijk: 'het geld zal gestrooid worden'.

In het Tsjechisch hebben wij twee idiomen gevonden die een vergelijkbare betekenis zoals *het is beter arm te zijn met ere – als met schande zijn geld vermeren* (81) hebben. De idiomen zijn: *chudoba cti netratí* ('armoede is geen schande') en *dobré svědomí největší zboží* ('gerust geweten – goede waar'). Wij geloven dat deze twee idiomen qua betekenis verwant met idioom 81 zijn. De componenten van dit idioom rijmen tevens op elkaar. In het geval van de Tsjechische idiomen kunnen we meer over een bepaald soort ritme spreken.

Iemand geld uit de zak kloppen (82) hebben wij als 'iemand bedotten' in het Tsjechisch vertaald. *Iemand van zijn geld afhelpen* (83) wordt 'andermans geld uitgeven' en *iets op klein geld geven* (85) wordt 'op de allerkleinste details ingaan'. *Je eet niet naar dat je geld hebt* (87)

²⁸ Dat is het enige idioom, waarbij we, helaas, het rijm in onze vertaling niet konden behouden.

is een idioom dat door de gastvrouw gebruikt wordt om aan te duiden dat 'het eten nog niet beëindigd is'. *Men moet geen goed geld naar kwaad geld gooien* (92) hebben wij als 'men moet voorzichtig met geld handelen' (dus op dezelfde manier als idioom 42). *Men moet in de handel ook het vuile geld aannemen* (93) wordt 'in de handel moet je niet naar de afkomst van het geld vragen'. De letterlijke vertaling van het idioom *met het geld koopt men de boter* (100) zou voor een Tsjech helemaal niet duidelijk zijn, daarom hebben wij het als 'met het geld is alles mogelijk' vertaald, wat tevens de betekenis van het idioom is. *Mooi weerspielen van andermans geld* (102) wordt 'andermans geld weggooien'. Alle deze idiomen zijn, dus, aan de hand van hun betekenissen vertaald.

Oud geld (104) is de benaming voor personen die een van oudsher welgestelde familie afkomstig zijn. In het Tsjechisch (en trouwens ook in het Nederlands) bestaat het idioom 'blauw bloed' voor zulke mensen. *Zij hebben het geld niet, maar het geld heeft hen* (121) hebben wij in het Tsjechisch een beetje vereenvoudigd, namelijk 'ze leven alleen voor het geld'. *Zwart geld* (132) zou in het Tsjechisch waarschijnlijk ook onbegrijpelijk zijn. Wij hebben het als 'vuil geld' vertaald.

Idiomen 101, 108 en 123 hebben wij door middel van andere Tsjechische idiomen vertaald. *Met geld van de barbier lopen* (101) betekent ongeschoren zijn. In het Tsjechisch gebruikt men een heel ander idioom daarvoor, namelijk 'stoppelveld op het gezicht/op de kin hebben'. *Te licht voor het geld zijn* (108) hebben wij door middel van het idioom 'geen pen hebben' vertaald. *Zijn geld daarvoor te lief hebben* (123) hebben wij een beetje vrijer vertaald, namelijk: 'de kroon niet (willen) loslaten'.

Na de beschrijvingen van onze vertalingen presenteren wij nu in de volgende tabel de eigenlijke resultaten van het vertaalproces:

1) Al kreeg ik <u>geld</u> toe.	I kdyby mi (za)platili. ^{29*}
3) Als de gekken naar de markt gaan, vangen de kramers het <u>geld</u> ./Als de zotten (gekken) ter markt komen, verdienen	Když jdou blázni nakupovat, je to zlatý důl pro obchodníky.*

²⁹ De vertalingen die met één sterretje (*) zijn aangeduid, zijn (aangepaste) letterlijke vertalingen. De vertalingen die met twee sterretjes (**) zijn aangeduid, zijn vrijere vertalingen.

(beuren) de kramers geld.	
5) Als je <u>geld</u> hebt kun je huizen bouwen. Heb je het niet dan moet je stenen sjouwen.	Když máš peníze, můžeš stavět domy. Když je nemáš, musíš tahat kameny.*
6) Als je <u>geld</u> hebt, doe je wonderen. Heb je het niet, dan is het donderen.	Když máš peníze, děláš zázraky. Když je nemáš, přijdou hromy-blesky.*
9) Beleefdheid kost geen <u>geld</u> .	Slušnost nic nestojí.*
10) Ben je schelm of ben je dief – heb je <u>geld</u> ik heb je lief.	Ať si lotr nebo zloděj – máš prachy, jsi můj drahý.*
11) Bij <u>geldzaken</u> houdt alle gemoedelijkheid op.	K finančním záležitostem srdečnost nepatří.*
16) Dat is twee kleuren voor één <u>geld</u> .	To jsou dvě barvy za jedny peníze.*
18) Dat weegt zwaarder dan mijn <u>geld</u> .	To váží víc než pytel zlata.**
19) De één moet je <u>geld</u> geven en de ander moet je betalen.	Za všechno se platí.**
20) De <u>geldkraan</u> dichtdraaien, de subsidiekraan dichtdraaien.	Nejsou peníze, není podpora.**
21) Eieren voor zijn <u>geld</u> kiezen.	Spokojit se málem.**
24) Geen <u>geld</u> , geen waar.	Žádné peníze, žádné zboží.*
25) Geen <u>geld</u> , geen Zwitsers.	Žádné peníze, žádné zboží.**
26) Geen twee missen lezen voor één <u>geld</u> .	Nechtít se opakovat.**

32) <u>Geld</u> bindt de mond toe.	Peníze dokážou svázat jazyk.*
34) <u>Geld</u> en goed.	Všechn majetek.*
36) <u>Geld</u> in het laatje brengen.	Přinášet peníze/obnos peněz.**
39) <u>Geld</u> is de ziel/zenuw van de negotie/handel, oorlog.	Peníze – motor války.*
40) <u>Geld</u> is een goede eigenaar, maar een slechte meester./Geld is een goede knecht, maar een slechte meester.	Peníze jsou dobrý sluha, ale špatný pán.*
41) <u>Geld</u> is een sleutel die op alle sloten past.	Peníze jsou klíč otevírající všechny zámky.*
42) <u>Geld</u> is goede waar.	S penězi se musí nakládat opatrně.**
44) <u>Geld</u> lenen breekt vriendschap.	Přátelům peníze raději nepůjčuj...(škodí to přátelství).**
45) <u>Geld</u> maakt niet gelukkig./Geld alleen maakt niet gelukkig.	Šťěstí si za peníze nekoupíš.**
52) <u>Geld</u> speelt geen rol.	Peníze nehrají roli.*
54) <u>Geld</u> stopt geen gierigheid.	Lakomec nemá nikdy dost.**
55) <u>Geld</u> vermag alles.	Peníze zmůžou všechno.*
56) <u>Geld</u> verzoet de arbeid.	Peníze jsou sladká odměna za práci.**

57) <u>Geld</u> wil bij geld.	Peníze chtějí k dalším penězům.*
58) <u>Geld</u> zoekt geld.	Peníze hledají další peníze.*
59) <u>Geld</u>, geweld en gunst, breken recht, zegel en kunst.	Peníze, moc a milost jsou nad zákon, pečť i dovednost.*
60) Gereed <u>geld</u> is het beste geloof.	Hotové peníze jsou ta nejlepší víra.*
61) Goed <u>geld</u> naar kwaad geld gooien.	Vyhodit peníze.**
62) Goed voor het <u>geld</u> zijn.	Vycházet/vyjít s penězi.**
67) Heb je <u>geld</u>, dan heb ik liefde.	Jestli máš peníze, máš i mou lásku.*
68) Het appelmanntje komt om zijn <u>geld</u>.	Po smíchu přichází pláč.**
72) Het <u>geld</u> dat plat is.	Peníze spraví všechno.**
73) Het <u>geld</u> dat stom is maakt recht wat krom is.	Peníze spraví všechno.**
74) Het <u>geld</u> glipt hem door de vingers./Het geld glijdt door zijn vingers./Het geld loopt als zand door zijn vingers./Hij heeft een gat in zijn hand.	Peníze mu utíkají skrz prsty.*
77) Het <u>geld</u> is een goede vriend, maar vaak een slechte meester.	Peníze jsou dobrý přítel, ale zlý pán.*
78) Het <u>geld</u> komt met kruitwagens binnen.	Peníze se budou jen tak sypat.**
80) Het heeft me veel <u>geld</u> gekost, maar ik	Stálo mě to nekřesťanské peníze, ale přece

heb er toch plezier van.	mám z toho radost.*
81) Het is beter arm te zijn met ere – als met schande zijn <u>geld</u> vermeren.	Chudoba cti netratí./Dobré svědomí největší zboží.**
82) Iemand <u>geld</u> uit de zak kloppen/geldklopperij, zakkenvullerij.	Někoho ošidit.**
83) Iemand van zijn <u>geld</u> afhelfen.	Mínět cizí peníze.**
85) Iets op klein <u>geld</u> geven.	Zacházet do nejmenších detailů.**
86) Iets te <u>gelde</u> maken.	Zpeněžit něco.*
87) Je eet niet naar dat je <u>geld</u> hebt.	Jídlo ještě neskončilo!**
89) Kijken kost geen <u>geld</u> , kijken kost niets.	Dívání se nic nestojí.*
90) Kopen kost <u>geld</u> !	Nákupy stojí peníze!*
92) Men moet geen goed <u>geld</u> naar kwaad <u>geld</u> gooien.	S penězi se musí nakládat opatrně.**
93) Men moet in de handel ook het vuile <u>geld</u> aannemen.	Při obchodování se na původ peněz neptej.**
94) Met een handvol <u>geld</u> komt men verder dan met een zak recht.	S hrstí peněz člověk zajde dál než s pytlém spravedlnosti.*
95) Met <u>geld</u> en goede woorden iets gedaan krijgen.	Dosáhnout něco s penězi a hezkými slovy.*

96) Met <u>geld</u> en goede woorden kan men overal terecht.	S penězi a hezkými slovy dojde člověk vždy na správné místo.*
97) Met <u>geld</u> in de zak is men overal thuis.	S penězi v kapse je člověk všude doma.*
98) Met <u>geld</u> kan men veel gaten stoppen.	S penězi člověk zaláta všechny díry.*
100) Met het <u>geld</u> koopt men de boter.	S penězi je možné všechno.**
101) Met het <u>geld</u> van de barbier in zijn zak lopen.	Mít na bradě strniště.**
102) Mooi weer spelen van andermans <u>geld</u> .	Rozhazovat cizí peníze.**
104) Oud <u>geld</u> .	Modrá krev.**
106) Schoon <u>geld</u> kan veel vuil dekken.	Peníze spraví všechno.**
108) Te licht voor het <u>geld</u> zijn.	Nemít ani floka.**
109) Tijd is <u>geld</u> .	Čas jsou peníze.*
114) Voor <u>geld</u> en goede woorden is alles te koop.	Za peníze a hezká slova je všechno na prodej.*
115) Voor <u>geld</u> en goede woorden komt men overal terecht.	Za peníze a hezká slova dojde člověk vždy na správné místo.*
116) Voor <u>geld</u> kan men de duivel laten dansen.	Za peníze vám bude i ďábel tančit.*
118) Waar <u>geld</u> is, daar is de duivel, en	Kde jsou peníze, tam je i ďábel. Kde nejsou,

waar geen geld is, daar is hij tweemaal.	tam je dvakrát.*
119) Waar <u>geld</u> is, wil geld wezen.	Peníze hledají další peníze.**
120) Wie <u>geld</u> heeft, heeft het geweld.	Kdo má peníze, má i moc.*
121) Zij hebben het <u>geld</u> niet, maar het geld heeft hen.	Žijí jenom pro peníze.**
122) Zij plagen me meer dan mijn <u>geld</u>.	Škádli mě víc než moje peníze.*
123) Zijn <u>geld</u> daarvoor te lief hebben.	Nepustit korunu.**
129) Zoveel <u>geld</u> bezit ik met mijn hele familie niet.	Tolik peněz nemá celá moje rodina dohromady!*
132) Zwart <u>geld</u>.	Špinavé peníze.**

9.5 Conclusies na de analyse van de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch

Uit ons onderzoek naar equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch inzake de idiomen die het component 'geld' bevatten, blijkt het volgende. Dertien idiomen van het gehele corpus van 133 idiomen kunnen wij als absolute equivalenten voor de Nederlandse idiomen noemen. Dat is ongeveer 9,78% van ons corpus. Qua aantal is de groep van gedeeltelijke equivalenten middelgroot. De gedeeltelijke equivalenten vormen ongeveer 33,83% van ons corpus, om precies te zijn gaat het om vijfenveertig idiomen uit 133 idiomen. De nul-equivalentie hebben wij in de meerderheid van de gevallen gevonden. Om precies te zijn gaat het om vijfenzeventig Nederlandse idiomen, die geen equivalent in het Tsjechisch hebben, wat ongeveer 56,39% van ons corpus is. De hypothese, die we in het begin van dit onderzoek hebben gesteld, dat de meerderheid van ons corpus 'onvertaalbaar' zou zijn, kunnen wij op die manier bevestigen.

Wat ook interessant is, is het feit dat tegenover redelijk veel Nederlandse idiomen, die geen equivalenten in het Tsjechisch hebben, er ook gevallen waren waarbij wij meerdere mogelijkheden hadden om één Nederlands idioom te vertalen. Dat gebeurde vooral bij de Tsjechische idiomen die naar 'rijk zijn', 'arm zijn' of naar het concept van geldverspilling verwezen. Het meest voorkomende prototypische concept van 'de macht van het geld' komt in de Tsjechische idiomen niet zo vaak voor.

Uit vijfenzeventig idiomen, die geen equivalenten in het Tsjechisch hebben, was het mogelijk om er veertig letterlijk te vertalen zonder dat de betekenis veranderd zou worden of zonder dat het idioom niet meer begrijpelijk was. De componenten van de andere vijfendertig idiomen waren zo uniek of anomaal, dat de letterlijke vertalingen in het Tsjechisch onbegrijpelijk zouden zijn.

10. Algemene conclusies

Het onderwerp van deze scriptie waren de Nederlandse idiomen die het component 'geld' bevatten. De scriptie bestaat uit twee hoofddelen, namelijk uit het theoretisch en het praktisch deel. In het kader van het theoretisch deel hebben wij cognitieve semantiek, fraseologie in het algemeen en de stand van het fraseologische onderzoek bestudeerd.

Het doel van het praktisch deel was tweeërlei. Aan de hand van de analyse van de prototypische concepten hebben wij idiomen tot elf semantische categorieën kunnen rangschikken. De categorieën waren: 'macht van het geld', 'geld uitgeven', 'grote hoeveelheid geld', 'geld incasseren', 'geldverspilling', 'gierigheid', 'negatieve kanten van het geld', 'relativering van het geld', 'waarde van het geld', 'concreet/fysiek geld' en 'duur zijn'. De twaalfde categorie werd door de varia of ongerangschikte idiomen gevormd. Tot de categorie van de macht van het geld hebben wij het grootste aantal idiomen kunnen tellen, namelijk negenentwintig idiomen. De hypothese of de bekende stereotype, waarvan wij uitgingen, dat de zuinigheid het meest voorkomende concept zou zijn, hebben wij ontkracht.

Het tweede doel van het praktisch deel was om de semantische equivalentie tussen het Nederlands en het Tsjechisch te vergelijken en op basis van de resultaten een klein tweetalig fraseologisch woordenboek samen te stellen. Ook bij deze analyse hebben wij idiomen tot verschillende groepen gerangschikt. Op basis van de mate van de semantische equivalentie tussen de twee talen ordenden wij de idiomen tot categorieën van de absolute, gedeeltelijke of nul-equivalenten van de Tsjechische idiomen. De groep met de nul-equivalenten telde vijfenzeventig uit 133 idiomen. Aan de hand van deze resultaten hebben wij onze hypothese, dat de meerderheid van de Nederlandse idiomen geen equivalenten in het Tsjechisch zou hebben, bevestigd. Beide talen zijn heel uniek met heel unieke fraseologische mogelijkheden. Om die reden is het helemaal niet gemakkelijk en soms ook bijna niet mogelijk om de idiomen te vertalen.

De analyses, die wij in het kader van dit onderzoek hebben uitgevoerd, zijn vooral op de taal in het algemeen gericht – om nog preciezer te zijn: ze zijn op de semantische kant van de taal gericht. Maar de taal heeft ook andere kanten, namelijk de syntactische en de pragmatische kant. Wat voor resultaten zouden deze analyses brengen?

De taal is tevens een onderdeel van onze cultuur. Zeggen onze resultaten ook iets over de Nederlanders en de Tsjechen in het algemeen? Vermag het geld in Tsjechië veel, maar niet alles en in Nederland alles? Weerspiegelen de resultaten van onze scriptie ook wat het geld als waarde in het algemeen voor Nederlanders en Tsjechen betekent? Kunnen wij – uitgaande van onze resultaten, zeggen dat het geld almachtiger voor een Nederlander dan voor een Tsjech is? Dat zijn de vragen voor sociolinguïstisch onderzoek of ook voor andere cultuurstudies. We hopen dat de resultaten van onze scriptie als uitgangspunt voor deze of misschien ook andere toekomstige onderzoeken kan dienen.

BIBLIOGRAFIE

- BURGER, H. et al. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin: De Gruyter, 1982.
- BURGER, H. *Idiomatik des Deutschen*. Tübingen: Max Niemeyer, 1973.
- BURGER, H. *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Schmidt, 1998. Grundlagen der Germanistik.
- ČERMÁK, F. & J. HOLUB. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 5, Onomaziologický slovník. Voznice: Leda, 2016.
- ČERMÁK, F. & Z. HRNČÍŘOVÁ. *Nizozemsko-český slovník*. Praha: Leda, 1997.
- ČERMÁK, F. et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 1, *Přirovnání*. Praha: Leda, 2009
- ČERMÁK, F. et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2, *Výrazy neslovesné*. Praha: Leda, 2009.
- ČERMÁK, F. et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 3, *Výrazy slovesné*. Praha: Leda, 2009.
- ČERMÁK, F. et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 4, *Výrazy větné*. Praha: Leda, 2009.
- ČERMÁK, F. *Frazeologie a idiomatika: česká a obecná = Czech and general phraseology*. Praha: Karolinum, 2007.
- ČERMÁK, F. *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, 1982.
- ČERMÁK, F. *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010.

- CHAFE, W. L. 'Idiomaticity as an anomaly in the chomskyan paradigm'. In: *Foundations of Language* 4, 1968, 109-127.
- COLSON, J. P. 'Contrastieve fraseologie en corpora: een experiment met de zee/la mer'. In: *Internationale Neerlandistiek. Jaargang 50*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- COX, H. L. *Van Dale Groot spreekwoordenboek*. Utrecht: VBK Media, 2007.
- CROFT, W. *Radical construction grammar. Syntactic theory in typological perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- DE GROOT, H. & T. DEN BOON. *Idioomwoordenboek: verklaring en herkomst van uitdrukkingen en gezegden*. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2004.
- DEN BOON, C. A. & D. Geeraerts (red.). *Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2005.
- DOBROVOL'SKIJ, D. *Idiome im mentalen Lexikon. Ziele und Methoden kognitivbasierten Phraseologieforschung*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 1997.
- DOBROVOL'SKIJ, D. 'Phraseologie und sprachliches Weltbild (Vorarbeiten zum Thesaurus der Deutschen Idiomatik'. In: C. Földes (red.), *Deutsche Phraseologie in Sprachsystem und Sprachverwendung*. Wien: Ed. Praesens, 1992.
- DUECKERT, J. & G. KEMPCKE. *Wörterbuch der Sprachschwierigkeiten Zweifelsfälle, Normen und Varianten im gegenwärtigen deutschen Sprachgebrauch*. 3. durchges. Aufl. Leipzig: Bibliographisches Institut, 1989.
- EBNETER, T. *Angewandte Linguistik 2. Eine Einführung z. Sprachunterricht*. München: UTB, 1976.
- FEYAERTS, K. 'Dutch phraseology'. In: Burger H. et al. (red.), *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin: Walter de Gruyter, 2007.

- FLEISCHER, F. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982.
- FÖLDES, C. *Idiomatik/Phraseologie*. Heidelberg: Groos, 1997.
- GOLDBERG, A. E. *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
- GRANGER, S. & F. MEUNIER. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008.
- HOEY, M. *Patterns of lexis in text*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- HUIZINGA, A. *Huizinga's spreekwoorden en gezegden: herkomst, verklaring en vergelijking met Frans, Duits en Engels*. Baarn: Tirion, 1994.
- HÜNING, M. 'Constructiegrammatica als verlengstuk van de fraseologie'. In: F. Moerdijk et al. (red.), *Leven met woorden. Opstellen aangeboden aan Piet Sterkenburg bij zijn afscheid als directeur van het Instituut voor Nederlandse lexicologie en als hoogleraar Lexicologie aan de Universiteit Leiden*. Leiden: Universiteit Leiden, 2007.
- KOOIJ, J. G. 'Idioom en syntaxis'. In: G. Kazemier & P. P. J. van Caspel (red.), *Taal- en letterkundig gastenboek voor prof. dr. G. A. van Es: opstellen, de 70-jarige aangeboden ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen*. Groningen: Archief voor de Nederlandse Syntaxis, 1975.
- KOWALSKA-SZUBERT, A. J. *De kool en de geit Nederlandse vaste verbindingen met een dier- of plantelement*. Utrecht: Uitgever LED., 1996.
- LAKOFF, G. & M. JOHNSON. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.

- LAKOFF, G. *Categories and Cognitive Models*. Trier: Linguistic Agency University Trier, 1982.
- LAKOFF, G. *Women, Fire and Dangerous Things*. What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- LANGACKER, R. W. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume 1. Theoretical Prerequisites. Stanford, California: Stanford University Press, 1987.
- LEECH, G. *Semantiek I*. Utrecht-Antwerpen: Het Spectrum, 1976.
- MOERDIJK, A. 'Benaderingen van metonymie'. In: *Forum der Letteren* 30, nr. 2, 1989, 115-134.
- ROSCH, E. & C. B. MERVIS. 'Family Resemblances: Studies in the Internal Structure of Categories'. In: *Cognitive Psychology* 7, 1975, 573-605.
- ROSCH, E. 'Cognitive Reference Points'. In: *Cognitive Psychology* 7, 1975a, 532-547.
- ROSCH, E. 'Cognitive Representations of Semantic Categories'. In: *Journal of Experimental Psychology* 3, 1975b, 192-203.
- ROSCH, E. 'On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories'. In: T. E. Moore (red.), *Cognitive Development and the Acquisition of Language*. New York: Academic Press, 1973, 111-144.
- ROSCH, E. 'Principles of Categorisation'. In: E. Rosch & B. B. Lloyd (red.), *Cognition and Categorisation*. Hillsdale: N. J. Lawrence Erlbaum Associates, 1978, 27-48.
- SANDERS, E. *Voor een dubbeltje op de eerste rang: 1001 spreekwoorden en zegswijzen over Nederlands geld*. Amsterdam: Prometheus; Rotterdam: NRC Handelsblad, 2001.
- SINCLAIR, J. M. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press, 1991.

- STOETT, F. A. *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Zutphen: Thieme, 1923-1925.
- THOMASELLO, M. *Constructing a language*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.
- VAN BORK, G. J. et al. (red.). *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*. dbnl: 2002.
- VAN EEDEN, E. *Groot spreekwoordenboek*. Oosterhout: Centrale Uitgeverij BV, 2011.
- VAN ES, G. A. *Nederlandse syntaxis in klein bestek*. Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 1966.
- VAN GESTEL, F. 'De omschrijving van spreekwoord, zegswijze, uitdrukking en gezegde'. In: *Nieuwe taalgids* vol. 56, afl. 4, 214-219.
- VERSTRATEN, L. P. *Vaste verbindingen: een lexicologische studie vanuit cognitief-semantisch perspectief naar fraseologismen in het Nederlands*. Utrecht: LEd., 1992.
- WEINREICH, U. 'Problems in the analysis of Idioms'. In: W. Labov & B. S. Weinreich (red.), *Weinreich On Semantics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1969, 208-264.
- WISSEMAN, H. 'Das Wortgruppenlexem und seine lexikographische Erfassung'. In: *Indogermanische Forschungen* 66, 1961, 225-258.
- ZAORÁLEK, J. *Lidová rčení*. Praha: Borový, 1947.
- ZICHLER, C. *Onder de loep. Inleiding in de fraseologie*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2016.

APPENDICES

Appendix 1: Lijst van idiomen met 'geld'

- 1) Al kreeg ik geld toe.
- 2) Alle waar is naar zijn geld.
- 3) Als de gekken naar de markt gaan, vangen de kramers het geld./ Als de zotten (gekken) ter markt komen, verdienen (beuren) de kramers geld.
- 4) Als het schip met geld komt, zal ik je alles geven, wat je wilt.
- 5) Als je geld hebt kun je huizen bouwen. Heb je het niet dan moet je stenen sjouwen.
- 6) Als je geld hebt, doe je wonderen. Heb je het niet, dan is het donderen.
- 7) Als 't (geld) op is, is 't kopen gedaan.
- 8) Baar geld.
- 9) Beleefdheid kost geen geld.
- 10) Ben je schelm of ben je dief – heb je geld ik heb je lief.
- 11) Bij geldzaken houdt alle gemoedelijkheid op.
- 12) Bovenop zijn geld zitten./Op de pennig zijn.
- 13) Bulken van het geld./Goed in de slappe was zitten.
- 14) Daar geeft de bank geen geld op.
- 15) Dat is geen geld.
- 16) Dat is twee kleuren voor één geld.
- 17) Dat is weggegooid geld.
- 18) Dat weegt zwaarder dan mijn geld.
- 19) De één moet je geld geven en de ander moet je betalen.
- 20) De geldkraan dichtdraaien, de subsidiekraan dichtdraaien.
- 21) Eieren voor zijn geld kiezen.
- 22) Er staat geen geldboom in de tuin.
- 23) Geen adem voor geld hebben.
- 24) Geen geld, geen waar.
- 25) Geen geld, geen Zwitsers.

- 26) Geen twee missen lezen voor één geld.
- 27) Geld alleen brengt geen geluk.
- 28) Geld als slijk verdienen.
- 29) Geld als water hebben/verdienen.
- 30) Geld baart zorg/onrust.
- 31) Geld bij de vis.
- 32) Geld bindt de mond toe.
- 33) Geld en goed verspelen.
- 34) Geld en goed.
- 35) Geld heeft vleugels.
- 36) Geld in het laatje brengen.
- 37) Geld in het water gooien/smijten.
- 38) Geld in iets pompen.
- 39) Geld is de ziel/zenuw van de negotie/handel/oorlog.
- 40) Geld is een goede eigenaar, maar een slechte meester./ Geld is een goede knecht, maar een slechte meester.
- 41) Geld is een sleutel die op alle sloten past.
- 42) Geld is goede waar.
- 43) Geld is rond, dus moet het rollen./ Geld moet rollen.
- 44) Geld lenen breekt vriendschap.
- 45) Geld maakt niet gelukkig./Geld alleen maakt niet gelukkig.
- 46) Geld op zak hebben.
- 47) Geld opzij leggen.
- 48) Geld over de balk gooien/geld over de balk smijten/geld in een bodemloze put gooien.
- 49) Geld regeert de wereld./Het geld regeert de wereld.
- 50) Geld ruiken.
- 51) Geld slaan uit iets./Een slaatje uit iets slaan.
- 52) Geld speelt geen rol.
- 53) Geld stinkt niet.
- 54) Geld stopt geen gierigheid.
- 55) Geld vermag alles.
- 56) Geld verzoet de arbeid.
- 57) Geld wil bij geld.
- 58) Geld zoekt geld.

- 59) Geld, geweld en gunst, breken recht, zegel en kunst.
- 60) Gereed geld is het beste geloof.
- 61) Goed geld naar kwaad geld gooien.
- 62) Goed voor het geld zijn.
- 63) Grof geld verdienen.
- 64) Grof geld voor iets betalen.
- 65) Handen vol geld kosten.
- 66) Handgeld beuren.
- 67) Heb je geld, dan heb ik liefde.
- 68) Het appelmannetje komt om zijn geld.
- 69) Het geld blijft in de wereld en wij moeten er uit.
- 70) Het geld brandt hem in de zak.
- 71) Het geld brandt hem in zijn handen/vingers.
- 72) Het geld dat plat is.
- 73) Het geld dat stom is maakt recht wat krom is.
- 74) Het geld glipt hem door de vingers./Het geld glijdt door zijn vingers./Het geld loopt als zand door zijn vingers./Hij heeft een gat in zijn hand.
- 75) Het geld groeit mij niet op de rug.
- 76) Het geld is de bruid waarom gedanst wordt.
- 77) Het geld is een goede vriend, maar vaak een slechte meester.
- 78) Het geld komt met kruiwagens binnen.
- 79) Het geld laten rollen.
- 80) Het heeft me veel geld gekost, maar ik heb er toch plezier van.
- 81) Het is beter arm te zijn met ere – als met schande zijn geld vermeren.
- 82) Iemand geld uit de zak kloppen/geldklopperij/zakkenvullerij.
- 83) Iemand van zijn geld afhelfen.
- 84) Iemand zijn geld afvlooien.
- 85) Iets op klein geld geven.
- 86) Iets te gelde maken.
- 87) Je eet niet naar dat je geld hebt.
- 88) Je geld of je leven.
- 89) Kijken kost geen geld, kijken kost niets.
- 90) Kopen kost geld!
- 91) Licht geld – lichte waar.

- 92) Men moet geen goed geld naar kwaad geld gooien.
- 93) Men moet in de handel ook het vuile geld aannemen.
- 94) Met een handvol geld komt men verder dan met een zak recht.
- 95) Met geld en goede woorden iets gedaan krijgen.
- 96) Met geld en goede woorden kan men overal terecht.
- 97) Met geld in de zak is men overal thuis.
- 98) Met geld kan men veel gaten stoppen.
- 99) Met geld smijten.
- 100) Met het geld koopt men de boter.
- 101) Met het geld van de barbier in zijn zak lopen.
- 102) Mooi weer spelen van andermans geld.
- 103) Op zijn geld zitten.
- 104) Oud geld.
- 105) Overal geld uitslaan.
- 106) Schoon geld kan veel vuil dekken.
- 107) Stikken in het geld.
- 108) Te licht voor het geld zijn.
- 109) Tijd is geld.
- 110) Van het geld zijn afgod maken.
- 111) Veel geld stuk slaan.
- 112) Voor geen geld van de wereld.../ter wereld.
- 113) Voor geen geld/voor geen goud.
- 114) Voor geld en goede woorden is alles te koop.
- 115) Voor geld en goede woorden komt men overal terecht.
- 116) Voor geld kan men de duivel laten dansen.
- 117) Voor hetzelfde geld.
- 118) Waar geld is, daar is de duivel, en waar geen geld is, daar is hij tweemaal.
- 119) Waar geld is, wil geld wezen.
- 120) Wie geld heeft, heeft het geweld.
- 121) Zij hebben het geld niet, maar het geld heeft hen.
- 122) Zij plagen me meer dan mijn geld.
- 123) Zijn geld daarvoor te lief hebben.
- 124) Zijn geld in armoede verteren.
- 125) Zijn geld niet laten beschimmelen.

- 126) Zijn geld uitzetten.
- 127) Zijn geld verboemelen.
- 128) Zijn geld verbrassen.
- 129) Zoveel geld bezit ik met mijn hele familie niet.
- 130) Zoveel geld hebben als een pad veren.
- 131) Zuur verdiend geld.
- 132) Zwart geld/zwarte handel/zwarte markt.
- 133) Zwemmen in het geld.

Appendix 2: Fraseologisch woordenboek: Nederlands-Tsjechisch

1) Al kreeg ik <u>geld</u> toe.	I kdyby mi (za)platili.*** ³⁰
2) Alle waar is naar zijn <u>geld</u> .	Za málo peněz málo muziky.**
3) Als de gekken naar de markt gaan, vangen de kramers het <u>geld</u> ./Als de zotten (gekken) ter markt komen, verdienen (beuren) de kramers geld.	Když jdou blázni nakupovat, je to zlatý důl pro obchodníky.***
4) Als het schip met <u>geld</u> komt...(zal ik je alles geven, wat je wilt).	Až naprší a uschne...(dám ti všechno, o co žádáš).**
5) Als je <u>geld</u> hebt kun je huizen bouwen. Heb je het niet dan moet je stenen sjouwen.	Když máš peníze, můžeš stavět domy. Když je nemáš, musíš tahat kameny.***
6) Als je <u>geld</u> hebt, doe je wonderen. Heb je het niet, dan is het donderen.	Když máš peníze, děláš zázraky. Když je nemáš, přijdou hromy-blesky.***
7) Als 't (<u>geld</u>) op is, is 't kopen gedaan.	Bez peněz do hospody/k muzice nelez.**
8) Baar <u>geld</u> .	Hotové peníze.*
9) Beleefdheid kost geen <u>geld</u> .	Slušnost nic nestojí.***

³⁰ De vertalingen die met één sterretje (*) zijn aangeduid, zijn absolute equivalenten. De vertalingen die met twee sterretjes (**) zijn aangeduid, zijn gedeeltelijke equivalenten. De vertalingen die met drie sterretjes (***) zijn aangeduid, zijn nul-equivalenten, dus onze eigen oplossingen.

10) Ben je schelm of ben je dief – heb je <u>geld</u> ik heb je lief.	At' si lotr nebo zloděj – máš prachy, jsi můj drahý.***
11) Bij <u>geldzaken</u> houdt alle gemoedelijkheid op.	K finančním záležitostem srdečnost nepatří.***
12) Bovenop zijn <u>geld</u> zitten.	Sedět na penězích.*
13) Bulken van het <u>geld</u> .	Válet se v penězích.**
14) Daar geeft de bank geen <u>geld</u> op.	Nestojí to za zlámaný peníz.**
15) Dat is geen <u>geld</u> .	To je za babku.**
16) Dat is twee kleuren voor één <u>geld</u> .	To jsou dvě barvy za jedny peníze.***
17) Dat is weggegooid <u>geld</u> .	To jsou vyhozené peníze.*
18) Dat weegt zwaarder dan mijn <u>geld</u> .	To váží víc než pytel zlata.***
19) De één moet je <u>geld</u> geven en de ander moet je betalen.	Za všechno se platí.***
20) De <u>geldkraan</u> dichtdraaien, de subsidiekraan dichtdraaien.	Nejsou peníze, není podpora.***
21) Eieren voor zijn <u>geld</u> kiezen.	Spokojit se málem.***
22) Er staat geen <u>geld</u> boom in de tuin.	Peníze nerostou na stromě/stromech.**
23) Geen adem voor <u>geld</u> hebben.	Ani chvíli se nezastavit.**
24) Geen <u>geld</u> , geen waar.	Žádné peníze, žádné zboží.***

25) Geen <u>geld</u>, geen Zwitsers.	Žádné peníze, žádné zboží.***
26) Geen twee missen lezen voor één <u>geld</u>.	Nechtít se opakovat.***
27) <u>Geld</u> alleen brengt geen geluk.	Peníze nejsou všechno.**
28) <u>Geld</u> als slijk verdienen.	Vydělávat těžké peníze.**
29) <u>Geld</u> als water hebben/verdienen.	Mít peněz jak smetí/želez.**
30) <u>Geld</u> baart zorg/onrust.	Velké peníze – velká starost.**
31) <u>Geld</u> bij de vis.	Dát někomu peníze na ruku.**
32) <u>Geld</u> bindt de mond toe.	Peníze dokážou svázat jazyk.***
33) <u>Geld</u> en goed verspelen.	Utratit majetek do (posledního) halíře.**
34) <u>Geld</u> en goed.	Všechn majetek.***
35) <u>Geld</u> heeft vleugels.	Peníze jsou kulaté.**
36) <u>Geld</u> in het laatje brengen.	Přinášet peníze/obnos peněz.***
37) <u>Geld</u> in het water gooien/smijten.	Vyhazovat peníze do větru.**
38) <u>Geld</u> in iets pompen.	Vrazit do něčeho peníze.**
39) <u>Geld</u> is de ziel/zenuw van de negotie/handel, oorlog.	Peníze – motor války.***
40) <u>Geld</u> is een goede eigenaar, maar een	Peníze jsou dobrý sluha, ale špatný pán.***

slechte meester. /Geld is een goede knecht, maar een slechte meester.	
41) <u>Geld</u> is een sleutel die op alle sloten past.	Peníze jsou klíč otevírající všechny zámky.***
42) <u>Geld</u> is goede waar.	S penězi se musí nakládat opatrně.***
43) <u>Geld</u> is rond, dus moet het rollen. /Geld moet rollen.	Peníze jsou kulaté.**
44) <u>Geld</u> lenen breekt vriendschap.	Přátelům peníze raději nepůjčuj...(škodí to přátelství).***
45) <u>Geld</u> maakt niet gelukkig. /Geld alleen maakt niet gelukkig.	Štěstí si za peníze nekoupíš.***
46) <u>Geld</u> op zak hebben.	Mít u sebe peníze.**
47) <u>Geld</u> opzij leggen.	Odkládat si peníze stranou.*
48) <u>Geld</u> over de balk gooien /geld over de balk smijten/geld in een bodemloze put gooien.	Vyhazovat peníze oknem.**
49) <u>Geld</u> regeert de wereld. /Het geld regeert de wereld.	Peníze světem vládnou.*
50) <u>Geld</u> ruiken.	Cítit u někoho peníze.**
51) <u>Geld</u> slaan uit iets. /Een slaatje uit iets slaan.	Vytlouct z něčeho peníze.*

52) <u>Geld</u> speelt geen rol.	Peníze nehrají roli.***
53) <u>Geld</u> stinkt niet.	Peníze nesmrdí.*
54) <u>Geld</u> stopt geen gierigheid.	Lakomec nemá nikdy dost.***
55) <u>Geld</u> vermag alles.	Peníze zmůžou všechno.***
56) <u>Geld</u> verzoet de arbeid.	Peníze jsou sladká odměna za práci.***
57) <u>Geld</u> wil bij geld.	Peníze chtějí k dalším penězům.***
58) <u>Geld</u> zoekt geld.	Peníze hledají další peníze.***
59) <u>Geld</u> , geweld en gunst, breken recht, zegel en kunst.	Peníze, moc a milost jsou nad zákon, pečeť i dovednost.***
60) Gereed <u>geld</u> is het beste geloof.	Hotové peníze jsou ta nejlepší víra.***
61) Goed <u>geld</u> naar kwaad geld gooien.	Vyhodit peníze.***
62) Goed voor het <u>geld</u> zijn.	Vycházet/vyjít s penězi.***
63) Grof <u>geld</u> verdienen.	Vydělávat hříšné/mastné peníze.**
64) Grof <u>geld</u> voor iets betalen.	Zaplatit za něco hříšné/nekřesťanské peníze.**
65) Handen vol <u>geld</u> kosten.	Stát majlant.**
66) <u>Handgeld</u> beuren.	Dostát peníze na ruku.**
67) Heb je <u>geld</u> , dan heb ik liefde.	Jestli máš peníze, máš i mou lásku.***

68) Het appelmanetje komt om zijn <u>geld</u>.	Po smíchu přichází pláč.***
69) Het <u>geld</u> blijft in de wereld en wij moeten er uit.	Peníze tu budou, jenom my tu nebudem.**
70) Het <u>geld</u> brandt hem in de zak.	Peníze ho pálí/pálej v kapse.*
71) Het <u>geld</u> brandt hem in zijn handen/vingers.	Peníze ho mrzely/mrzej.**
72) Het <u>geld</u> dat plat is.	Peníze spraví všechno.***
73) Het <u>geld</u> dat stom is maakt recht wat krom is.	Peníze spraví všechno.***
74) Het <u>geld</u> glipt hem door de vingers./Het geld glijdt door zijn vingers./Het geld loopt als zand door zijn vingers./Hij heeft een gat in zijn hand.	Peníze mu utíkají skrz prsty.***
75) Het <u>geld</u> groeit mij niet op de rug.	Nesbírám peníze na ulici!**
76) Het <u>geld</u> is de bruid waarom gedanst wordt.	Všchno se točí kolem peněz.**
77) Het <u>geld</u> is een goede vriend, maar vaak een slechte meester.	Peníze jsou dobrý přítel, ale zlý pán.***
78) Het <u>geld</u> komt met kruiwagens binnen.	Peníze se budou jen tak sypat.***
79) Het <u>geld</u> laten rollen.	Rozhazovat/rozházet peníze.**
80) Het heeft me veel <u>geld</u> gekost, maar ik	Stálo mě to nekřesťanské peníze, ale přece

heb er toch plezier van.	mám z toho radost.***
81) Het is beter arm te zijn met ere – als met schande zijn <u>geld</u> vermeren.	Chudoba cti netratí./Dobré svědomí největší zboží.***
82) Iemand <u>geld</u> uit de zak kloppen/geldklopperij, zakkenvullerij.	Někoho ošidit.***
83) Iemand van zijn <u>geld</u> afhelfen.	Mínět cizí peníze.***
84) Iemand zijn <u>geld</u> afvlooien.	Dojit z někoho peníze.**
85) Iets op klein <u>geld</u> geven.	Zacházet do nejmenších detailů.***
86) Iets te <u>gelde</u> maken.	Zpeněžit něco.***
87) Je eet niet naar dat je <u>geld</u> hebt.	Jídlo ještě neskončilo!***
88) Je <u>geld</u> of je leven.	Peníze nebo život!*
89) Kijken kost geen <u>geld</u> , kijken kost niets.	Dívaní se nic nestojí.***
90) Kopen kost <u>geld</u> !	Nákupy stojí peníze!***
91) Licht <u>geld</u> – lichte waar.	Za málo peněz málo muziky.**
92) Men moet geen goed <u>geld</u> naar kwaad <u>geld</u> gooien.	S penězi se musí nakládat opatrně.***
93) Men moet in de handel ook het vuile <u>geld</u> aannemen.	Při obchodování se na původ peněz neptej.***

94) Met een handvol <u>geld</u> komt men verder dan met een zak recht.	S hrstí peněz člověk zajde dál než s pytlem spravedlnosti.***
95) Met <u>geld</u> en goede woorden iets gedaan krijgen.	Dosáhnout něco s penězi a hezkými slovy.***
96) Met <u>geld</u> en goede woorden kan men overal terecht.	S penězi a hezkými slovy dojde člověk vždy na správné místo.***
97) Met <u>geld</u> in de zak is men overal thuis.	S penězi v kapse je člověk všude doma.***
98) Met <u>geld</u> kan men veel gaten stoppen.	S penězi člověk zaláta všechny díry.***
99) Met <u>geld</u> smijten.	Rozhazovat peníze.**
100) Met het <u>geld</u> koopt men de boter.	S penězi je možné všechno.***
101) Met het <u>geld</u> van de barbier in zijn zak lopen.	Mít na bradě strniště.***
102) Mooi weer spelen van andermans <u>geld</u> .	Rozhazovat cizí peníze.***
103) Op zijn <u>geld</u> zitten.	Sedět na peňezích.*
104) Oud <u>geld</u> .	Modrá krev.***
105) Overal <u>geld</u> uitslaan.	Vytřískat ze všeho peníze.*
106) Schoon <u>geld</u> kan veel vuil dekken.	Peníze spraví všechno.***
107) Stikken in het <u>geld</u> .	Nevědet co s penězi.**

108) Te licht voor het <u>geld</u> zijn.	Nemít ani floka.***
109) Tijd is <u>geld</u> .	Čas jsou peníze.***
110) Van het <u>geld</u> zijn afgod maken.	Být na peníze/na prachy.**
111) Veel <u>geld</u> stuk slaan.	Rozfofrovat peníze.**
112) Voor geen <u>geld</u> van de wereld.../ter wereld.	Za nic na světě./(Ani) za živý svět.**
113) Voor geen <u>geld</u> /voor geen goud.	Za žádné peníze.*
114) Voor <u>geld</u> en goede woorden is alles te koop.	Za peníze a hezká slova je všechno na prodej.***
115) Voor <u>geld</u> en goede woorden komt men overal terecht.	Za peníze a hezká slova dojde člověk vždy na správné místo.***
116) Voor <u>geld</u> kan men de duivel laten dansen.	Za peníze vám bude i ďábel tančit.***
117) Voor hetzelfde <u>geld</u> .	Za jedny peníze/prachy.*
118) Waar <u>geld</u> is, daar is de duivel, en waar geen geld is, daar is hij tweemaal.	Kde jsou peníze, tam je i ďábel. Kde nejsou, tam je dvakrát.***
119) Waar <u>geld</u> is, wil geld wezen.	Peníze hledají další peníze.***
120) Wie <u>geld</u> heeft, heeft het geweld.	Kdo má peníze, má i moc.***
121) Zij hebben het <u>geld</u> niet, maar het geld heeft hen.	Žijí jenom pro peníze.***

122) Zij plagen me meer dan mijn <u>geld</u>.	Škádlí mě víc než moje peníze.***
123) Zijn <u>geld</u> daarvoor te lief hebben.	Nepustit korunu.***
124) Zijn <u>geld</u> in armoede verteren.	Vyhodit zbůhdarma peníze.**
125) Zijn <u>geld</u> niet laten beschimmelen.	Vytřít penězům zrak/oči.**
126) Zijn <u>geld</u> uitzetten.	Dát do něčeho peníze.**
127) Zijn <u>geld</u> verboemelen.	Ubít/probít peníze.**
128) Zijn <u>geld</u> verbrassen.	Roztočit peníze.**
129) Zoveel <u>geld</u> bezit ik met mijn hele familie niet.	Tolik peněz nemá celá moje rodina dohromady!***
130) Zoveel <u>geld</u> hebben als een pad veren.	Být chudý jako (kostelní) myš.**
131) Zuur verdiend <u>geld</u>.	Krvavé peníze.**
132) Zwart <u>geld</u>.	Špinavé peníze.***
133) Zwemmen in het <u>geld</u>.	Topit se v penězích.**